

WORKING PAPERS

34

Gabriela Dovál'ová

STRIEBORNÁ EKONOMIKA V DOMÁCEJ A SVETOVEJ LITERATÚRE

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTORKA

Ing. Gabriela Dováľová, PhD.

RECENZENTI

Doc. Ing. Iveta Pauhofová, CSc.

h. doc. RNDr. Viliam Páleník, PhD.

Práca bola vypracovaná v rámci projektu APVV č. 0135-10 „Strieborná ekonomika ako potenciál budúceho rastu v starnúcej Európe“.

ABSTRAKT

Strieborná ekonomika v domácej a svetovej literatúre

Práca približuje názory domácich ale aj zahraničných autorov na problematiku striebornej ekonomiky. Obsahuje jednak demografický a spoločenský rozmer starnutia populácie, no väčší dôraz je kladený na jeho ekonomický rozmer. V práci je podrobnejšie rozpracovaná problematika kúpnej sily, úspor a spotreby seniorov. V závere sú uvedené vybrané medzinárodné skúsenosti s vplyvom starnutia populácie na agregátny dopyt a na zmenu štruktúry spotreby najmä z Nemecka, Veľkej Británie, Belgicka a Francúzska. V súvislosti so starnutím populácie sa do popredia dostávajú nové príležitosti pre inovatívne firmy, ktoré napomáhajú zlepšovať kvalitu života starších. Preto by sa starnutie populácie nemalo vnímať iba ako hrozba, ale skôr ako príležitosť, ktorú by Slovensko nemalo premrhať.

KLÚČOVÉ SLOVÁ:

Strieborná ekonomika, starnutie populácie, spotreba, príjmy, inovácie, export,

ABSTRACT

Silver economy in national and world literature

This paper focuses on opinions of Slovak and foreign authors on the issue of silver economy. It contains demographic and social dimensions of population ageing, but more emphasis is placed on its economic dimension. In this paper, issue of purchasing power, saving and consumption of seniors is more closely elaborated. At the end, there are presented selected international experiences with the impact of population ageing on aggregate demand and on the change of the consumption patterns, mainly from Germany, Great Britain, Belgium and France. In the context of ageing population, new opportunities for innovative companies which can help improving the quality life of elderly come to the forefront. Therefore the ageing population should not be perceived only as a threat, but also as an opportunity, which Slovakia should not squander.

KEYWORDS:

Silver economy, population ageing, consumption, incomes, innovations, export

JEL CLASSIFICATION: J11, J14.

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedá autorka.

Technické spracovanie: **Iveta Balážová**

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 01 Bratislava, www.ekonom.sav.sk

KONTAKT: gabriela.dovalova@savba.sk, tel. 52 49 78 22/129

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2011

OBSAH

ÚVOD	4
1. DEMOGRAFICKÝ A SPOLOČENSKÝ ROZMER STARNUTIA POPULÁCIE V EURÓPE	5
1.1. Fakty, trendy a nové perspektívy z pohľadu demografických a spoločenských zmien	5
1.2. Starnutie populácie v kontexte politík Európskej únie	7
2. EKONOMICKÝ ROZMER STARNUTIA POPULÁCIE V EURÓPE	10
2.1. Kúpna sila	11
2.2. Úspory	17
2.3. Spotreba domácností	20
2.3.1. Štruktúra spotreby tovarov a služieb	25
2.3.2. Vybrané medzinárodné skúsenosti s vplyvom starnutia populácie na agregátny dopyt a zmenu štruktúry spotreby	28
2.4. Nové príležitosti pre inovatívne firmy ako reakcia na potreby seniorov	31
2.5. Export	37
ZHRNUTIE	39
LITERATÚRA	40
INTERNETOVÉ LINKY.....	46
PRÍLOHA 1	47
PRÍLOHA 2	47
PRÍLOHA 3	48
POJMOVÝ APARÁT	49

„Najlepší spôsob, akým Európa dosiahne to, aby sa starnutie nevnímalo ako hrozba, ale skôr ako historický úspech, spočíva v tom, že sa nepremrhá potenciál týchto generácií.“¹

ÚVOD

V Európe starne populácia relatívne rýchlo, pričom rozdiely medzi súčasnými a budúcimi dôchodcami sú značné. Už dnes sa dá povedať, že budúci dôchodcovia budú mať vyššie očakávania najmä čo sa týka inovácií. Aj keď je starnutie záverečnou fázou v životnom cykle človeka, seniori si želajú zdravie a mať schopnosti pokračovať vo vykonávaní činností, ktoré robí väčšina populácie v skorších fázach životného cyklu. Výzva po inováciách produktov, služieb a verejnej politiky je tak odozvou na dopyt po aktívnom živote v zdraví. Z tohto pohľadu je dôležité vytvoriť nový pohľad na problematiku starnutia populácie. Podnikateľský sektor a vláda teda nemôžu používať „včerajších“ dôchodcov ako reprezentatívnu vzorku pre skúmanie budúcich dôchodcov bez toho, aby nezohľadnili tieto rozdiely v ich očakávaniach.

Naviac, súčasná doba je charakteristická zmenami a premenlivosťou. Pre podnikateľov bude preto o to ťažšie uskutočňovať investičné rozhodnutia s tým že musia predpokladať, aký bude trh a akí budú spotrebitelia o 20 a viac rokov. Toto ich rozhodovanie môže skomplikovať aj prebiehajúca kríza a problémy verejných financií, ktorých riešenie vedie k prehodnoteniu investičných rozhodnutí.

V krajinách s nedostatočným objemom peňažných prostriedkov v penzijnom systéme možno u staršej populácie očakávať predĺženie pracovného života a veku odchodu do dôchodku. Dopyt po voľnočasových aktivitách ako napríklad okružné plavby teda nahradí sporenie a dopyt po finančnom plánovaní, rovnako ako po zdravotnej starostlivosti, ktorá môže predĺžiť pracovný život. Starší spotrebitelia v produktívnom veku, ktorí stratili dôveru v to, že systém sociálneho zabezpečenia bude postačovať na zabezpečenie ich predchádzajúceho životného štandardu budú skôr tvoriť dodatočné úspory na dôchodok ako míňať svoj súčasný disponibilný dôchodok.

Na zmenu spotrebiteľského správania bude mať vplyv aj ekonomická kríza, počas ktorej došlo k niekoľkým zmenám v spotrebiteľskom správaní, pričom mnohé z nich pretrvávajú aj po ekonomickom oživení. Tieto zmeny prinesú napríklad posun smerom k diskontným maloobchodným predajom, smerom k akciovým produktom, k preferovaniu domáceho prostredia pred reštauračnými zariadeniami, k znižovaniu výdavkov na položky, ktoré sú nie nevyhnutné pre život a vo všeobecnosti treba očakávať vyššiu cenovú senzitivitu (Deloitte, 2011).

---

¹ Európska Komisia (2009): Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Riešenie otázky vplyvu starnutia obyvateľstva v EÚ (Správa o starnutí obyvateľstva 2009), s. 7.

Predvídať spotrebiteľské správanie bude o to ťažšie, že v Európe budú pokračovať demografické, spoločenské a ekonomické zmeny (G. Desvaux et al., 2010). Za posledných 50 rokov sa v EÚ očakávaná dĺžka života pri narodení zvýšila v priemere o 10 rokov a miera pôrodnosti sa znížila, pričom sa odhaduje, že do roku 2050 sa podiel obyvateľstva Európy na celkovej populácii zníži na 5 %. Podľa správy Európskej komisie (2008) o demografii: „Uspokojovanie sociálnych potrieb v starnúcej spoločnosti“, sa počet osôb v produktívnom veku (15 – 64 rokov) pripadajúcich na jednu osobu staršiu ako 65 rokov zníži do roku 2060 na polovicu (zo štyroch na dve osoby). Ďalej dochádza k spoločenským zmenám ako napr. k zvyšovaniu počtu vysokoškolsky vzdelaných ľudí, nárastu stupňa dosiahnutého vzdelania, vyššej participácii žien na trhu práce, či zníženiu počtu členov domácností atď., čo má tiež výrazný vplyv na spotrebiteľské správanie celej domácnosti. Na zmenu spotrebiteľského správania môžu mať vplyv aj také ekonomické faktory ako zmena produktivity práce (prostredníctvom zmeny disponibilných príjmov), zmena ekonomického rastu, vývoj kúpnej sily domácností, vývoj úspor a pod.. Demografické zmeny môžu mať vplyv na celkový agregátny dopyt v jednotlivých krajinách, ale aj na zmenu štruktúry spotreby. Demografické zmeny sú preto dôležité z hľadiska plánovania dlhodobých investícií a produkcie. Zmeny v spotrebiteľskom správaní môžu viesť k zmenám v sektorovej produkcii, čo môže následne vplyvať na zmenu zamestnanosti v jednotlivých sektoroch a odvetviach. Spotrebiteľský dopyt je tiež úzko spojený s obchodnými aktivitami krajiny, teda starnutie populácie môže vplyvať aj na zahraničný obchod medzi jednotlivými ekonomikami.

1. DEMOGRAFICKÝ A SPOLOČENSKÝ ROZMER STARNUTIA POPULÁCIE V EURÓPE

1.1. Fakty, trendy a nové perspektívy z pohľadu demografických a spoločenských zmien

Starnutie populácie, teda početný ale aj relatívny nárast vyšších vekových skupín obyvateľstva, je predovšetkým výsledkom pokroku v ekonomickej, sociálnej a medicínskej oblasti. Tento pokrok umožnil Európanom po prvýkrát v histórii žiť dlhší, pohodlnejší a bezpečnejší život. Starnutie populácie v krajinách Európskej únie je predovšetkým výsledkom štyroch demografických trendov, ktoré sa v jednotlivých krajinách líšili svojou intenzitou (European Commission, 2006):

- *Nízka miera pôrodnosti* – nízky priemerný počet detí pripadajúci na jednu ženu; v súčasnosti dochádza v tomto smere k určitým zlepšeniam, kedy sa miera pôrodnosti v EÚ27 zvýšila z 1,47 v roku 2003 na 1,6 v roku 2009 (na Slovensku sa v sledovanom období miera pôrodnosti zvýšila z 1,2 na 1,41), čo je však stále pod záchovnou hodnotou 2,1 ktorá je potrebná pre stabilizáciu veľkosti populácie bez vplyvu migrácie.
- *Povojnový baby boom* – podľa predpovede Eurostatu prezentovanej v Demografickej správe Európskej komisie (2008) bude postupne dochádzať k poklesu podielu populácie

v produktívnom veku (20 – 64) najmä po tom, ako generácia narodená v období zvýšenej pôrodnosti, t.j. po druhej svetovej vojne, dosiahne postupne dôchodkový vek (najsilnejší tlak sa v tomto smere očakáva v období rokov 2015 – 2035). Počet ľudí nad 60 rokov rastie v EÚ o viac ako 2 milióny ročne, pričom toto tempo je približne dvakrát vyššie ako pred tromi rokmi. Podľa predikcií Infostatu budú v roku 2050 65+ roční tvoriť na Slovensku okolo 30 % z celkovej populácie, t.z. ich podiel sa viac ako zdvojnásobí v porovnaní s rokom 2010. Tento trend bude postupne viesť k zvyšovaniu proporcie starších ľudí, ktorých bude potrebné finančne podporovať znižujúcim sa počtom ľudí v produktívnom veku.

- Zvyšovanie očakávanej dĺžky života v EÚ 27 – v roku 2009 bola očakávaná dĺžka života u mužov 76,4 rokov (v SR 71,4 rokov) a u žien 82,4 rokov (v SR 79,1 rokov). Za posledných 50 rokov sa v rámci EÚ 27 zvýšila očakávaná dĺžka života o približne 10 rokov, rovnako u mužov, ako aj u žien. Ďalšie zlepšenia v očakávanej dĺžke života sa dosiahnu najmä znížením miery úmrtnosti v staršom veku. Očakávaná dĺžka života sa líši v rámci jednotlivých krajín, ale aj medzi krajinami, pričom značný vplyv na tieto odlišnosti majú socio – ekonomické faktory ako sú vzdelanie, zamestnanosť, či príjem, ktoré vplývajú aj na zdravie a úmrtnosť.
- Európa je čistým prijímateľom migrantov z tretích krajín. Podľa štatistík Európskej komisie (2009) žilo v roku 2007 v EÚ 27 legálne 18,5 milióna prisťahovalcov z krajín mimo EÚ (takzvaní „štátni príslušníci tretích krajín“), čo predstavuje približne 4 % celkového obyvateľstva. Migrácia je v súčasnosti hlavnou hnacou silou rastu populácie vo väčšine členských štátov EÚ 27. V januári 2010 tvorila podľa údajov Eurostatu populácia EÚ 27 približne 501,1 milióna osôb, čo je o 1,4 milióna ľudí viac ako predchádzajúci rok, pričom prirodzený nárast populácie (pozitívny rozdiel medzi živo narodenými deťmi a úmrtiami) tvoril 0,5 milióna a 0,9 milióna tvorila migrácia (European Commission, 2010). Migračné pohyby spôsobujú, že populácia EÚ je rôznorodejšia, pričom pre európske spoločenstvá vznikajú nové výzvy a príležitosti. Napriek doterajšiemu trendu, mimoeurópska imigrácia môže iba čiastočne kompenzovať vplyvy nízkej miery pôrodnosti a zvyšujúcej sa očakávanej dĺžky života na vekové rozloženie Európskej populácie. Ako pripomína zelená kniha Komisie,² imigrácia sama ako taká nemôže vyriešiť problémy súvisiace so starnutím populácie, ako ani nemôže nahradiť potrebné hospodárske reformy.

V posledných rokoch môžeme pozorovať transformačné zmeny európskej spoločnosti, ktoré do značnej miery vplývajú na profil spotrebiteľa, ako aj na spotrebiteľské správanie. Jeden z takýchto trendov prebieha v oblasti vzdelávania. Pre európske krajiny je v oblasti vzdelávacích politik charakteristická tendencia zvyšovania vzdelanostnej úrovne obyvateľov. Ako príklad môžeme uviesť nárast počtu obyvateľov EÚ s ukončením tretím stupňom vzdelania, ktorý sa za posledných päť rokov zvýšil o približne 5 %, pričom vyššia miera vzdelania pozitívne koreluje s mierou zamestnanosti. Na Slovensku je hlavným trendom, ktorý môžeme vidieť

² KOM (2005) 94 v konečnom znení, 16. 3. 2005.

u mladších generácií, zvyšovanie podielu osôb s úplným stredoškolským vzdelaním, zvyšovanie absolventov vysokých škôl a tiež ďalší pokles zastúpenia osôb so základným vzdelaním (Šprocha, B., 2010). Tento trend by sa mal v budúcnosti ešte posilniť, čo dokazujú aj ciele EÚ do roku 2020 pre oblasť vzdelávania, podľa ktorých by malo mať minimálne 40 % obyvateľov vo veku 30 – 34 rokov ukončené vysokoškolské vzdelanie a podiel osôb, ktoré predčasne ukončia školskú dochádzku by sa mal znížiť pod 10 %.³

Dôležitým faktorom podnecujúcim spoločenskú zmenu je aj zvyšovanie participácie žien na trhu práce. Podľa údajov ŠÚ SR sa na celkovej zamestnanosti v roku 2009 podieľali ženy okolo 43,9 %. Postavenie žien na trhu práce je naďalej v centre pozornosti tvorcov politik, o čom svedčí aj publikácia „Going for Growth 2011“, v ktorej OECD stanovuje pre členské krajiny priority v štrukturálnych politikách, pričom Slovensku okrem iného odporučila zamerať sa aj na znižovanie bariér vstupu na trh práce pre ženy, s dôrazom na zamestnanie matiek s malými deťmi a žien vo vyššom veku (MZV SR, 2011). Ďalším dôležitým faktorom podnecujúcim spoločenskú zmenu je zmena štruktúry a veľkosti rodiny. K týmto zmenám dochádza v dôsledku demografického vývoja, ale vnútorná štruktúra rodiny sa mení aj v dôsledku toho, že sa posúva čas založenia rodiny, zvyšuje sa počet rozvodov, osamelých rodičov a rekonštruovaných rodín, rastie počet párov žijúcich vo viac alebo menej trvalom vzťahu bez manželstva, znižuje sa počet viacgeneračných rodín, zvyšuje sa zamestnanosť žien a teda následne počet rodín s dvomi zarábajúcimi členmi a iné. Posunom v rodových a medzigeneračných vzťahoch sa zároveň posilnil individualizmus.⁴

1.2. Starnutie populácie v kontexte politik Európskej únie

Dôležitosť demografických zmien, ktoré predstavujú jednu z najväčších výziev pred ktorými stojí Európska únia, bola vyzdvihnutá už v roku 2005, kedy sa na summite v Hampton Court neformálne stretli vedúci predstavitelia členských štátov EÚ. Reakciou na obavy prezentované na tomto summite bolo oznámenie Európskej komisie s názvom *Demografická budúcnosť Európy – pretvorme výzvu na príležitosť (2006)*.

V tomto oznámení Komisia zdôraznila 5 kľúčových oblastí, na ktoré je potrebné sa zamerať:

- vytváranie lepších podmienok pre rodiny – predovšetkým zosúladať rodinného a pracovného života,
- podpora zamestnanosti – vytváranie väčšieho počtu pracovných miest, dlhší a kvalitnejší produktívny vek,

³ Pre porovnanie podľa údajov Eurostatu malo v roku 2010 v EÚ 27 ukončené vysokoškolské vzdelanie 33,6 % obyvateľov vo veku 30 – 34 rokov, na Slovensku bolo toto percento o niečo nižšie, t.j. 22,1 %. Podiel osôb, ktoré predčasne ukončili školskú dochádzku tvoril v roku 2010 v EÚ 27 15,1 % a na Slovensku 4,7 %.

⁴ Viac sa tejto problematike venuje napríklad M. T. Letablier, S. Penneec (2003): *Changing Family Structure in Europe: New Challenges for Public Policy*.

- produktívnejšia a dynamickejšia Európa,
- prijímanie a integrovanie imigrantov v Európe,
- zabezpečenie udržateľných verejných financií v Európe, a tým zabezpečenie primeranej sociálnej ochrany a rovnosti medzi generáciami.

Tento dokument nadväzoval na predchádzajúce oznámenie Komisie s názvom „Európske hodnoty v globalizovanom svete“ z októbra 2005, v ktorej je zdôraznená potreba uskutočnenia reforiem a modernizácie za účelom zabezpečenia vysokej kvality vzdelávania a zdravotnej starostlivosti, ako aj zabezpečenia uspokojivého pracovného miesta pre každého a tomu zodpovedajúce dôchodky. Ďalej tento dokument nadväzoval na zelenú knihu Komisie z marca 2005 s názvom: *Konfrontácia demografických zmien: nová solidarita medzi generáciami*, ktorá vyzdvihuje potrebu hľadania nových ciest na zhodnotenie potenciálneho rastu, ktoré predstavujú mladé generácie a starší občania. Mala by sa rozvinúť nová solidarita medzi generáciami, vytvorená na základe vzájomnej podpory a prenosu kompetencií a skúseností.

Výsledky týchto iniciatív sú každé dva roky prezentované na *Európskom demografickom fóre*.⁵ Fórum je príležitosťou na prezentovanie dosiahnutých pokrokov v jednotlivých oblastiach, ako aj možnosťou na preskúmanie vzájomnej interakcie politík a demografických zmien. Pokroky dosiahnuté vo vyššie spomínaných piatich oblastiach sú zároveň prezentované v *Európskych demografických správach*.⁶

Od roku 2005 sa na tému Strieborná ekonomika v Európe konali štyri konferencie. *Prvá konferencia* bola výsledkom iniciatívy vlády Severného Porýnia – Vestfálska. Na tejto konferencii bola zdôraznená potreba ukotvenia striebornej ekonomiky v rámci politík na národnej aj európskej úrovni a jej začlenenia do Lisabonskej stratégie a 7. Rámcového programu Európskej komisie. Okrem toho, 10 európskych regiónov (Severné Porýnie – Vestfálsko, Andalúzia, Burgenland, Extremadura, Gelderland, Limburg, Stredný Východ Írska, Stredný Región Írska, Škótsko a západo-stredné grófstva Anglicka) oznámilo založenie a vznik tzv. “Silver Economy Network of European Regions (SEN@ER)” a zároveň prijalo memorandum o porozumení s názvom „Bonnská deklarácia pre striebornú ekonomiku ako príležitosť pre kvalitný život, ekonomický rast a konkurencieschopnosť v Európe“. Podľa Bonnskej deklarácie, **strieborná ekonomika** predstavuje potenciál nových a inovatívnych produktov a služieb pre vyššiu kvalitu života v starobe. Toto inovatívne úsilie vedie k ekonomickému rastu a k tvorbe nových pracovných miest, pričom v celosvetovom meradle zvyšuje konkurencieschopnosť Európy ako celku, ale aj podnikov v nej pôsobiacich.

⁵ V roku 2006 sa konalo prvé Európske demografické fórum s podtitulom Demografická budúcnosť Európy. Druhé demografické fórum z roku 2008 malo podtitul Lepšia spoločnosť pre rodiny a starších ľudí, na ktorom si jednotlivé krajiny odovzdávali skúsenosti dobrej praxe najmä z oblasti aktívneho starnutia. Posledné doteraz uskutočnené Európske fórum sa konalo v roku 2010 s podtitulom Demografická dimenzia Stratégie Európa 2020. Prezentovali sa tu možnosti podpory aktívneho starnutia, generačnej solidarity, riešenia krízy a konsolidácie verejných financií bez toho, aby boli ohrozené investície do demografickej budúcnosti Európy.

⁶ European demography report (2007), European demography report (2008), European demography report (2010).

SEN@ER⁷ predstavuje spoločnú iniciatívu európskych regiónov, ktorú iniciovala oblasť Severné Porýnie – Vestfálsko (Nemecko). Táto iniciatíva nepovažuje starnutie našej spoločnosti za hrozbu, ale skôr za výzvu a príležitosť pre regionálny hospodársky rast a zlepšenie konkurencieschopnosti Európy. Na dosiahnutie týchto cieľov bola zriadená SEN@ER, ako celoeurópska sieť regiónov na podporu vývoja a marketingu inovatívnych produktov a služieb zameraných na tento nový trhový segment, čo prispieva k regionálnemu rozvoju a vytváraniu nových pracovných príležitostí. Špecifickým účelom tejto siete je zabezpečiť spoluprácu v oblastiach týkajúcich sa Striebornej ekonomiky a v zainteresovaných regiónoch dosiahnuť nasledovné ciele: zlepšiť kvalitu života starnúcej populácie, stimulovať aktivity týkajúce sa produktov a služieb pre lepšiu kvalitu života vo vysokom veku za cieľom vyššieho hospodárskeho rastu a rastu zamestnanosti, upevniť a rozšíriť bázu poznatkov, ktorá je v súčasnosti v tejto súvislosti dostupná, podporovať inkorporáciu a kohéziu európskych regiónov a iné.

Druhá Európska konferencia Striebornej ekonomiky sa konala v Kerkrade (Holandsko) 29. a 30. novembra 2006 pod záštitou provincie Limburg ako partnerského regiónu SEN@ER. Jadrom programu bolo 5 hlavných tém, ktoré pokrývajú všetky prístupy a aspekty Striebornej ekonomiky: zdravie a životný štýl, bývanie a domáce prostredie, práca a príjem, cestovný ruch a kultúra, integrácia a komunikácia. Na tejto konferencii bola vyzdvihnutá myšlienka, že starnúca „strieborná generácia“ prináša pre vznikajúce ale aj už existujúce podniky obrovskú škálu nových produktov a služieb, teda obchodných príležitostí. Inovatívne podniky, ktoré túto výzvu pochopia a budú na ňu schopné a ochotné reagovať, môžu v budúcnosti z týchto príležitostí profitovať.

Tretia konferencia Striebornej ekonomiky sa konala 15. a 16. novembra 2007 v Seville v Španielsku. Diskutované boli najmä témy nové technológie versus nezávislý život, cestovný ruch a kultúra, finančné služby a stravovanie. V rámci témy „Starnutie v zdraví a vedenie nezávislého života“ boli prezentované čiastkové výsledky 6. rámcového programu SOPRANO (Service Oriented Programmable smart environments for older Europeans),⁸ s rozpočtom 11,7 miliónov Eur v dĺžke trvania 40 mesiacov, do riešenia ktorého sa aktívne zapojili aj niektorí členovia siete SEN@ER. Cieľom tohto projektu bolo navrhnúť taký systém, ktorý by starším ľuďom pomáhal priniesť do každodenného života väčšiu pohodnosť a bezpečnosť. Cieľom projektu bolo napomôcť starnúcim obyvateľom aby naďalej žili samostatne a boli plnohodnotnými členmi spoločnosti.

Štvrtá konferencia Striebornej ekonomiky, sa konala 28. a 29. januára 2010 vo francúzskom Limoges. Jej súčasťou bol okrúhly stôl na tému „Regionálna strieborná ekonomika a stratégie starnutia – príklady a skúsenosti“, ktorého sa zúčastnili odborníci z rôznych európskych regiónov. Na tejto konferencii sa zdôraznilo, že starnutie populácie, spolu s globálnym otepľovaním a globalizáciou sú tri hlavné výzvy, ktorým bude spoločnosť EÚ čeliť nasledujúcich 20 – 50 rokov.

⁷ <http://www.silvereconomy-europe.org/network/about_en.htm>.

⁸ <<http://www.soprano-ip.org/ecportal.asp?id=273&nt=19&lang=1>>.

O tom, že tento problém je stále aktuálny a je naďalej v centre pozornosti Európskej únie, svedčí aj skutočnosť, že Európska komisia označila v stratégii „Európa 2020: Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu“ za jeden z kľúčových problémov, ktorému je potrebné venovať náležitú pozornosť, starnutie populácie (spolu s globalizáciou, klimatickými zmenami, konkurencieschopnosťou a makroekonomickými nerovnováhami). V dokumente je zdôraznené, že v porovnaní so zvyškom sveta Európa nepostupovala v tejto oblasti dostatočne rýchlo (napr. neudržateľnosť penzijných systémov atď.). V súvislosti s inkluzívnym rastom Komisia práve preto vyzdvihla význam podpory zdravého a aktívneho starnutia populácie pri cieľoch dosahovania vysokej zamestnanosti a znižovania chudoby.⁹

2. EKONOMICKÝ ROZMER STARNUTIA POPULÁCIE V EURÓPE

V súvislosti s vplyvom demografických zmien existujú vo vedeckej (odbornej) literatúre dva smery. Prvý smer vníma starnutie populácie ako záťaž pre spoločnosť. Jedným z príkladov je Americký národný inštitút zaoberajúci sa starnutím populácie (National Institute in Ageing), ktorý charakterizoval starnutie populácie ako „striebornú cunami“, ktorá sa blíži a na ktorú nie sme pripravení (L.P. Fried, W.J. Hall, 2008). Podľa G. Staunera (2008) poskytovanie univerzálnej zdravotnej starostlivosti pre starnúcu populáciu bude viesť k vyšším nákladom, ktoré nebude možné kompenzovať iba zvýšením príspevkov a preto bude silnieť tendencia k zníženiu verejne financovanej zdravotnej starostlivosti na základné minimum. Podľa D. E. Blooma a D. Canninga (2008) demografické zmeny zasa stavajú proti sebe dve generácie, ľudí v produktívnom veku, ktorí sú čistými „výrobcami“ a starších ľudí v poproduktívnom veku, ktorí sú čistými spotrebiteľmi verejných tovarov a služieb, čo môže následne viesť k medzigeneračným konfliktom.

Mnohé štúdie však vidia v starnúcej populácii nový potenciál ekonomického rastu. Autori nedávnej štúdie Accenture (2011) „Nové vlny rastu“ považujú starnutie populácie za veľkú nevyužitú príležitosť k rastu, pričom za kľúčovú výzvu a príležitosť pre spotrebný priemysel napríklad považujú zohľadňovanie zmien fyzickej kondície staršej generácie pri vytváraní dizajnu nových produktov. Podobný názor má aj International Longevity Centre, ktoré nevidí mladých ľudí ako produktívnych a starších ľudí len ako záťaž, ale predpokladá, že ľudia všetkých vekových kategórií pozitívne prispievajú k rozvoju spoločnosti, aj keď sa tieto ich príspevky môžu v priebehu času meniť (OECD, 2011). Podľa českého Národného programu prípravy na starnutie na obdobie rokov 2008 – 2012 „Kvalita života v starobe“ (2008), bude ekonomicko-sociálny vplyv starnutia populácie do značnej miery závislý na tom, ako budú využité získané prírastky v dĺžke života, pričom ekonomická aktivita starších osôb je vnímaná ako prínos pre kvalitu života nielen ich samotných, ale aj pre ich rodiny a celú spoločnosť. Starší

⁹ Výbor regiónov (2011) v stanovisku na tému „Európska platforma proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu“ pripomenul, že chudoba hrozí najmenej jednému občanovi EÚ zo šiestich.

pracovníci môžu byť v porovnaní s mladšou generáciou pre zamestnávateľov prínosom v dôsledku dlhoročných pracovných skúseností, zrelosti a nižšej fluktuácii.

2.1. Kúpna sila

Zmenšovanie populácie v Európe je spojené so zmenšovaním základne potenciálnych zákazníkov, čo môže následne vplývať na veľkosť agregátneho dopytu a tvorbu ziskov v jednotlivých odvetviach (zároveň ale dôjde k rastu tej časti populácie, ktorá má síce nižšie ale relatívne stabilné príjmy). Absolútna hodnota čistého počtu potenciálnych zákazníkov nie je samozrejme jediným indikátorom podnikateľských príležitostí. Dôležitú funkciu pri možnej kompenzácii nižšieho počtu spotrebiteľov zohráva veľkosť ich kúpnej sily (na ňu vplýva napr. veľkosť naakumulovaného bohatstva, veľkosť čistých príjmov domácností, ktoré sa odvíjajú od produktivity práce atď.), ako aj sklon k spotrebe¹⁰.

V centre pozornosti tvorcov sociálnych politík v jednotlivých krajinách je preto čoraz častejšie ekonomická situácia starších a výskyt finančnej tiesne v domácnostiach so staršími členmi. Domácnosti starších majú menšiu schopnosť kompenzovať výpadky v príjmoch prostredníctvom zmeny ponuky práce, alebo prostredníctvom pôžičiek pri ručení s budúcimi príjmami. Rovnako môžeme konštatovať, že po skončení produktívneho veku sa znižuje aj ich možnosť akumulovať aktíva. V rámci stratégie zamestnanosti začali aj preto členské štáty EÚ prijímať opatrenia na zvrátenie trendu predčasného odchodu do dôchodku, pričom sa podľa údajov Eurostatu v EÚ 27 zvýšila miera zamestnanosti ľudí vo veku 55 – 64 rokov z 36,9 % v roku 2000 na 46 % v roku 2009.¹¹ Podpora zamestnávania starších pracovníkov si vyžaduje najmä zlepšovanie a prispôsobenie pracovných podmienok ich špecifickým potrebám a zdravotnému stavu, lepšie sprístupnenie celoživotného vzdelávania pre obnovu ich zručností, či preskúmanie daňových systémov a systémov dávok na zabezpečenie účinných stimulov s cieľom predĺženia obdobia ich pracovnej činnosti. Nevyhnutnosť vytvárania lepších pracovných príležitostí a podmienok pre starších pracovníkov, tak aby mohli dlhšie zotrvať na trhu práce, boj proti sociálnemu vylúčeniu prostredníctvom posilnenia aktívneho zapojenia do spoločnosti a podpora zdravého starnutia, sa dostali do centra pozornosti Európskej komisie, ktorá rok 2012 vyhlásila za Európsky rok aktívneho starnutia.¹²

Aktívne starnutie¹³ by okrem iného mohlo pomôcť aj pri riešení otázok chudoby v starobe. V roku 2008 bolo v Európskej únii ohrozených chudobou 19 % ľudí vo veku nad 65 rokov. Starší ľudia by nemali prežívať starobu ako obdobie marginalizácie. K odstráneniu niektorých príčin chudoby pri tejto vekovej kategórii by mohli napomôcť aj lepšie pracovné príležitosti, alebo aktívna

¹⁰ V prípade, že celý úbytok obyvateľstva nebol kompenzovaný migrantmi.

¹¹ Pre porovnanie na Slovensku došlo k rastu miery zamestnanosti ľudí vo veku 55 – 64 rokov z 21,4 % v roku 2000 na 39,6 % v roku 2009.

¹² KOM (2010) 462 v konečnom znení.

¹³ Rada Európskej únie (2010, s. 7) zdôraznila, že najväčšou príležitosťou Európy na riešenie výziev starnutia obyvateľstva je plné využitie potenciálu starších ľudí, čo si vyžaduje podporu aktívneho starnutia.

účasť tejto skupiny obyvateľov na dobrovoľníckej činnosti.¹⁴ Na Slovensku bola miera rizika chudoby podľa vekovej štruktúry v roku 2009 vo vekovej skupine 55 – 64 rokov na úrovni 6,1 %, v prípade starších ľudí vo veku 65 a viac predstavovala až 10,8 % (príloha 1). V prípade miery rizika chudoby podľa typu domácnosti (príloha 2) hrozilo najväčšie riziko chudoby rodinám s tromi a viac deťmi (27,9 %) a hneď po nich nasledovali jednotlivci vo veku 65+ (26,2%).¹⁵

Demografické zmeny ešte viacej prispievajú k narastaniu týchto problémov. Nárast dĺžky života predlžuje čas, ktorí ľudia trávajú na dôchodku, alebo v niektorých prípadoch predlžuje čas medzi začiatkom závažných zdravotných problémov a odchodom na druhý svet.

V súčasnosti sa mnoho ekonómov a vedcov venuje problematike príjmov, bohatstva a zadĺženosti európskych domácností so staršími členmi. Ako príklad môžeme uviesť talianskych ekonómov D. Christelis, T. Jappelli, O. Paccagnella, G. Weber (2009), ktorí na preskúmanie odlišností príjmov, bohatstva a iných indikátorov finančného blahobytu v Európskych krajinách medzi jednotlivcami nad 65 rokov využívajú multidisciplinárnu a nadnárodnú panelovú databázu. Táto databáza obsahuje mikro údaje o zdraví, sociálno-ekonomickom postavení, sociálnych a rodinných väzbách pre viac ako 45 000 osôb starších ako 50 rokov.¹⁶

Veľmi často sa príjem, spotreba a bohatstvo považujú za indikátory individuálneho blahobytu. Na grafe 1 môžeme vidieť priemerné ročné príjmy domácností 65+ ročných vo vybraných krajinách prepočítaných v parite kúpnej sily. Priemerný príjem domácnosti presahoval €50 000 iba vo Švajčiarsku. Vo Francúzsku, Holandsku, Belgicku bol v rozmedzí €40 000 a €50 000, medzi €30 000 a €40 000 sa nachádzal vo Švédsku, Dánsku, Nemecku a Rakúsku, medzi €20 000 a €30 000 v Taliansku a pod €20 000 v Španielsku a Grécku.¹⁷

Príjmy boli definované ako ročné peňažné príjmy pred zdanením, pričom zahrňujú iba pravidelné platby. Príjmy z imputovaného nájomného sú relatívne nízke v škandinávskych krajinách, Nemecku, Grécku a Holandsku, avšak sú významné vo Francúzsku, Taliansku a Španielsku. Tento výsledok je konzistentný s tým, že v mnohých krajinách sú ceny domov vysoké a mnohí seniori ktorí splatili hypotéky sú bohatí z pohľadu vlastníctva nehnuteľnosti, ale chudobní z pohľadu príjmov. Imputovaný príjem je vysoko nestabilný, pretože závisí od trhovej hodnoty nehnuteľnosti a môže byť ovplyvnený ekonomickým cyklom. Relatívne spoľahlivým

¹⁴ Podľa prezidenta Výboru regiónov EÚ (2009), Luca Van den Brandeta, integrácia a aktívna účasť seniorov v miestnych komunitách značne prispieva k ekonomickému ale aj všeobecnému rozvoju týchto komunít.

¹⁵ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2010): Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2010.

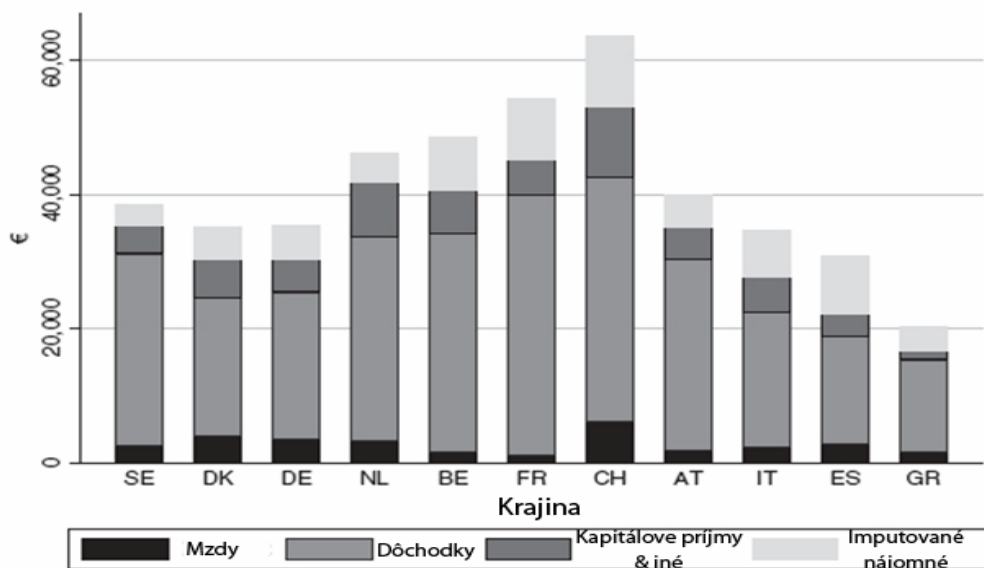
¹⁶ Od roku 2004 databáza The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) zahŕňa údaje 11 krajín z rôznych regiónov Európy. Škandinávia (Dánsko, Švédsko), Centrálna Európa (Rakúsko, Francúzsko, Nemecko, Švajčiarsko, Belgicko a Holandsko) a krajiny Stredomoria (Španielsko, Taliansko a Grécko). Od roku 2006 zahŕňa ďalšie dve „nové“ členské krajiny EÚ – Českú republiku a Poľsko. V súčasnosti zahŕňa 16 krajín (doplnenie o Izrael, Slovinsko a Írsko). Výhodou tejto databázy je, že zozbierané dáta sú úplne štandardizované v jednotlivých krajinách a ďalšou výhodou je, že zozbierané dáta sa týkajú nielen príjmov domácností, spotreby ale aj ich bohatstva. Len na základe prvých výsledkov prieskumu bolo na stránke SHARE zverejnených viac ako 100 publikácií.

¹⁷ Medián sa nachádzal vo všetkých krajinách hlboko pod priemerom, pričom tento rozdiel sa v závislosti od krajiny značne menil. Francúzsko a Belgicko zaznamenalo najväčší pokles hodnôt z priemeru na medián.

zdrojom financovania budúcej spotreby môžu byť finančné ale aj nefinančné aktíva. Tieto aktíva sa však môžu stať aj predmetom dedenia. Zatiaľ čo príjem a spotreba sú dôležitými determinantmi súčasného blahobytu, aktíva môžu byť teoreticky kľúčovým indikátorom budúcej dlhodobu udržateľnej spotreby.

Graf 1 naznačuje, že vo všetkých sledovaných krajinách tvorili najväčšiu zložku príjmov starobné dôchodky,¹⁸ nasledované (okrem Holandska a Švajčiarska) imputovanými príjmami. Ďalej tento graf ukazuje, že v takmer polovici zo sledovaných krajín tvoria ostatné zložky (kapitálové príjmy a príjmy od ostatných členov domácnosti) len relatívne malú časť príjmov.

Graf 1
Zložky príjmov domácností 65+ vo vybraných krajinách

Zdroj: D. Christelis, T. Jappelli, O. Paccagnella, G. Weber (2009).

V USA je situácia obdobná ako v Európskej únii. Najväčším zdrojom príjmov pre 65+ ročných sú príjmy zo sociálneho zabezpečenia (starobné dôchodky) a odstupného, ktoré platia súkromné a verejné firmy a inštitúcie, pričom tento zdroj príjmov pre ľudí od 65 do 74 rokov predstavuje v priemere 50 % celkových príjmov, pre ľudí nad 75 rokov predstavuje až 66 % príjmov. Druhú najväčšiu zložku príjmov predstavujú pre ľudí od 65 – 74 rokov mzdy (43 %), potom nasledujú príjmy z aktív (6 %). Pre ľudí nad 75 rokov sa podiel príjmov z miezd na celkových príjmoch znižuje o viac ako polovicu na (20 %) a príjem z aktív sa zvyšuje na 12 % (MMI, 2010).¹⁹ Podľa štúdie Deloitte (2011) bude generácia Baby boomers v USA (narodení od 1946

¹⁸ Na Slovensku bolo v roku 2010 podľa údajov Sociálnej poisťovne kumulatívne na starobný dôchodok vyplatených 3 758 182 EUR (v tis. € za rok). Priemerná výška starobného dôchodku (jednotlivca) bola k 31.12. 2010 352,54 €, t.z. 45,84 % priemernej mzdy (brutto). V súčasnosti sa vedú široké diskusie o potrebe nastavenia nového systému valorizácie dôchodkov, aby sa v dôsledku demografických zmien udržal pomer medzi mzdou v produktívnom veku a dôchodkom v poproduktívnom veku na úrovni okolo 50 %.

¹⁹ Podľa údajov U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, Consumer Expenditure Survey, 2008.

– 1964) do roku 2015 vlastníť 60 % národného bohatstva a budú tvoriť až 40 % výdavkov na spotrebu.

Existuje viacero dôvodov prečo je bohatstvo a jeho vývoj v čase jedným z kľúčových indikátorov dosahovania blahobytu v starobe. Mnoho ľudí si na dôchodok tvorí úspory a dosiahne tak svoj dôchodkový vek so značnou výškou aktív. Tieto aktíva poskytujú seniorom príjem vo forme nájomného z nehnuteľností, úrokov z dlhopisov, či dividend z akcií. Tieto isté aktíva môžu byť počas dôchodkového veku odpredané a hotovosť môže byť použitá na spotrebu. Teda kým príjem a spotreba predstavujú dôležitý determinant súčasného blahobytu jednotlivcov, aktíva teoreticky predstavujú kľúčový indikátor budúcej, udržateľnej spotreby. Okrem iného, nadobudnuté bohatstvo môže seniorom slúžiť ako „ochranný vankúš“, ktorý ich chráni pred zdravotnými a inými rizikami, čo je veľmi dôležité najmä v čase, keď sa zvyšuje dĺžka života spolu s nákladmi na zdravotnú starostlivosť.

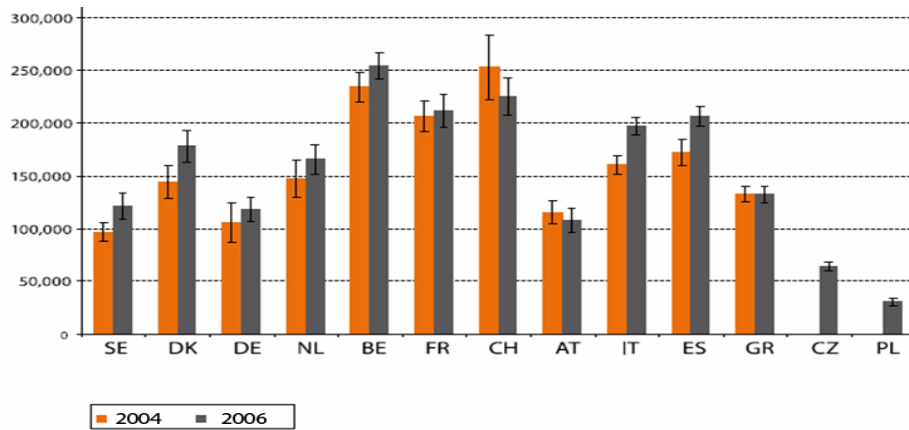
Graf 2 zobrazuje medián čistého bohatstva domácností so staršími členmi (definovaného ako suma čistých finančných aktív a nefinančných aktív mínus záväzky) vo vybraných krajinách pre roky 2004 a 2006 (údaje za Poľsko a Českú republiku sú k dispozícii len za rok 2006). V roku 2006 rovnako ako v roku 2004 patrili medzi krajiny s najvyšším mediánom čistého bohatstva Belgicko, Švajčiarsko a Francúzsko, zatiaľ čo medzi krajiny s najnižším čistým bohatstvom patrili krajiny Východnej Európy, Poľsko a Česká republika. V porovnaní s rokom 2004 sa zvýšilo čisté bohatstvo skúmaných domácností najmä vo Švédsku, Dánsku, Holandsku, Belgicku, Taliansku a Španielsku, kde došlo k rastu čistého bohatstva od 18 000 Eur v Holandsku po 37 000 Eur v Taliansku.²⁰ Bližšie sa dekompozícii bohatstva venujú D. Christelis, T. Jappelli, M. Padula v štúdiu „Wealth and Portfolio Composition (2005)“. Autori spomínanej štúdie dokazujú, že čisté celkové bohatstvo ukrýva signifikantné rozdiely v zložení čistého bohatstva. Autori ďalej graficky dokumentujú, že čisté finančné bohatstvo je vo všeobecnosti vyššie v Severnej Európe ako v Južnej, t.z. že distribúcia hrubých čistých aktív nezopovedá distribúcii čistého bohatstva.

Životný štandard starších sa líši nielen na úrovni jednotlivých krajín, ale aj na úrovni územných celkov v týchto krajinách. Graf 3 poukazuje na rozdiely v príjmoch, spotrebe ale aj v aktívach domácností starších.²¹ Pravdepodobne najznámejšou mierou príjmovej nerovnosti je Giniho koeficient koncentrácie, Gini index, ktorý vychádza z Lorenzovej krivky (umožňuje graficky znázorniť stupeň príjmovej diferenciácie). Giniho index môže nadobúdať hodnoty od 0 (úplná rovnosť) po 1 (extrémna koncentrácia, kedy jedna domácnosť vlastní všetko).

²⁰ Väčšina zmien v hodnote aktív bola spôsobená boomom v oblasti realít (napr. Španielsko a Dánsko), pričom k najväčším zmenám vo vlastníctve finančných aktív došlo v krajinách severnej a strednej Európy. Napríklad novopristúpené krajiny Poľsko a Česká republika vykazovali priemerné alebo vyššie ako priemerné vlastníctvo finančných aktív, ale relatívne nízke celkové bohatstvo domácností v porovnaní s ostatnými európskymi krajinami.

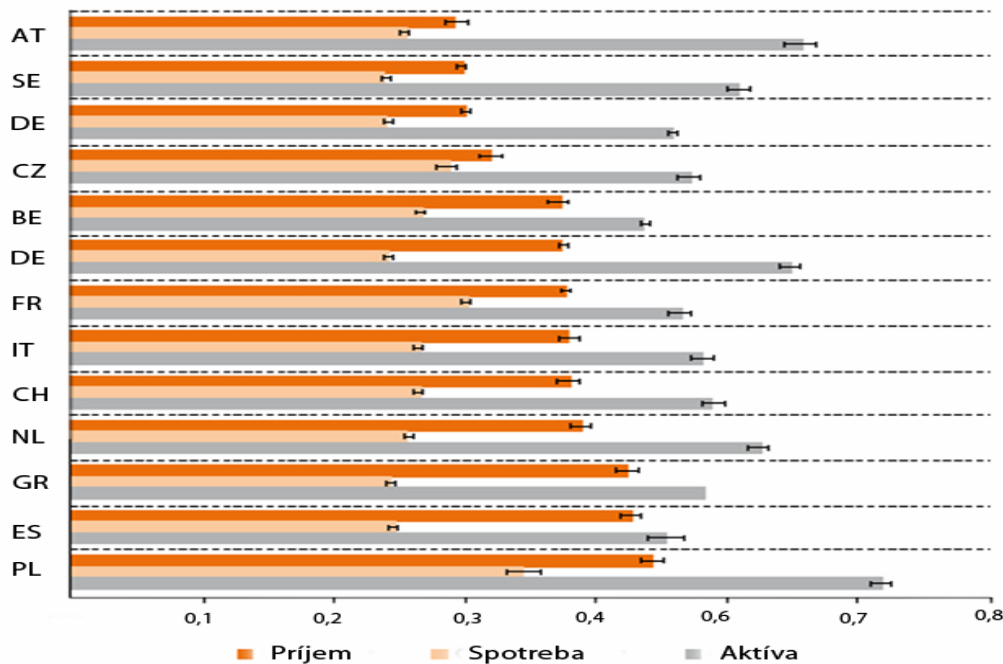
²¹ Príjem je definovaný ako celkový ročný ekvivalent čistého príjmu domácností. Spotreba je definovaná ako mesačný ekvivalent spotreby potravín domácností. Aktíva sú definované ako ekvivalent čistého bohatstva domácností.

Graf 2
Medián čistého bohatstva domácností 50+ ročných v eurách²²

Zdroj: Christelis, D., Jappelli, T., Padula, M. (2008).

Graf 3
Giniho koeficient pre nerovnosti v domácnostiach 50+ ročných v jednotlivých krajinách

Zdroj: Christelis, D., Jappelli, T., Padula, M. (2008).

Ako je vidieť na grafe 3, príjmová nerovnosť je relatívne nízka v severských krajinách (Švédsko, Dánsko) a je relatívne vysoká v Španielsku a Grécku, pričom krajiny centrálnej kontinentálnej Európy sa nachádzajú niekde medzi tým. Avšak aj medzi týmito seversko-južnými rozdielmi existujú určité výnimky, napríklad Taliansko patrí čo sa týka príjmovej nerovnosti do skupiny

²² Po zohľadnení cenovej úrovne v jednotlivých krajinách.

krajín strednej Európy a Rakúsko patrí do skupiny so severskými krajinami. V porovnaní so starými členskými krajinami EÚ (ale aj Švajčiarskom) môžeme u krajín východnej Európy (Poľsko a Česká republika) pozorovať relatívne rozdiely v rozdelení príjmov 50+ ročných. Táto nerovnosť je v Českej republike len o niečo vyššia ako v severských krajinách a je nižšia ako vo väčšine krajín strednej Európy. Na rozdiel od Českej republiky, Poľsko je charakteristické veľkou príjmovou nerovnosťou, vyššou ako v ostatných krajinách zaradených do prieskumu.²³

Rozdiely v príjmovej nerovnosti môžu byť okrem iného výsledkom rôznorodosti penzijných systémov v jednotlivých krajinách Európy, v ktorých existujú rozdiely v minimálnych dôchodkoch, stupňoch solidarity atď. navyiac, rozdelenie príjmov 50+ ročných závisí aj od ďalších faktorov, ako je existencia a rozsah dôchodkov z druhého piliera, miera zamestnanosti starších, či zloženie domácností (v severských a východných krajinách mnoho seniorov žije v jednej domácnosti s ich dospelými deťmi, toto je menej časté v krajinách centrálnej a južnej Európy).

Nerovnosť v oblasti spotreby je vo všetkých sledovaných krajinách menej rozšírená ako príjmová nerovnosť. Existuje tu odlišný trend v rámci jednotlivých krajín, kde opäť najmenšie nerovnosti existujú v severských krajinách, ale rovnako aj v Grécku a Španielsku. Naopak, značné nerovnosti v spotrebe existujú v Belgicku a vo Francúzsku. Poľsko znovu dosahuje spomedzi skúmaných krajín najvyššiu mieru nerovnosti v spotrebe starších jednotlivcov ako 50 rokov.

V nerovnosti v bohatstve domácností existujú oveľa väčšie diskrepancie ako v oblasti príjmov či spotreby. Medzi krajiny so značnou rozdielnosťou v bohatstve patrí Poľsko, Rakúsko, Nemecko, Holandsko a Švédsko. Naopak, medzi krajiny s nízkou nerovnosťou bohatstva patria: Česká republika, Švajčiarsko, Belgicko a Dánsko. Je tiež vhodné spomenúť, že Grécko a Španielsko, ktoré patria medzi krajiny v vysokom stupňom príjmovej nerovnosti nepatria medzi krajiny s najvyššou mierou nerovnosti bohatstva.²⁴

K obdobným výsledkom, ktoré hovoria o tom, že v krajinách severnej, strednej a južnej Európy je spotreba 50+ ročných rovnomernejšie rozložená ako príjem a príjem je nerovnomernejšie rozložený ako bohatstvo, dospeli aj E. Bonsang, S. Perelman a K. Van den Bosch (2005). Vo svojej štúdii bližšie skúmali nerovnosti v príjmoch, spotrebe a bohatstve podľa vekových kategórií nad 50 rokov. Vo vybraných krajinách zistili, že v regiónoch strednej a južnej Európy sa s rastúcim vekom nerovnosti v bohatstve výrazne zvyšujú, zatiaľ čo nerovnosti v príjmoch majú tendenciu klesať²⁵. Vo všetkých regiónoch sa čiastočne zvyšovala nerovnosť v spotrebe.

²³ Jeden z dôvodov, ktorí prispel ku výsledkom je nezaradenie domácej produkcie medzi príjmy a spotrebu domácností, ktorá vzhľadom na charakter Poľska a južných krajín mohla prispieť ku skresleniu výsledkov.

²⁴ Pretože domy predstavujú častokrát pre mnohých seniorov hlavnú zložku ich bohatstva, rozdiely vo vlastníctve nehnuteľností, ktoré obývajú môžu byť jedným z faktorov ovplyvňujúcich výsledky výskumu.

²⁵ Na Slovensku sa príjmovej stratifikácii venuje napríklad I. Pauhofová (2010. s. 27), ktorá konštatuje, že: „všeobecne nízke nastavenie príjmovej úrovne obyvateľstva Slovenska v rámci ekonomiky, malo v istej historickej etape transformácie slovenskej spoločnosti výhodu, napríklad pri alokácii zahraničných investícií pri relatívne nízkej úrovni miezd. Z pohľadu formovania domáceho dopytu na strane domácností to však znamená výrazne obmedzený spotrebiteľský dopyt.“ I. Pauhofová (2001) sa ďalej venuje aj analyzovaniu vplyvu dôchodkovej situácie na formovanie spotrebiteľských zvyklostí na Slovensku.

Spomedzi skúmaných makro regiónov bola medzi všetkými vekovými kategóriami najnižšia príjmová nerovnosť v severnej Európe. Autori zdôraznili, že tieto výsledky nemožno pripísať iba rozdielom v systémoch sociálnej ochrany ale aj reguláciám trhu práce, ktoré umožňujú odchod do dôchodku v neskoršom veku.

Ďalším dôležitým faktorom, ktorý treba brať do úvahy v súvislosti so starnutím populácie je zmena postavenia žien v rodine. Hovorí sa, že starnutie je záležitosťou prevažne žien. Ženy žijú vo všeobecnosti dlhšie ako muži, v priemere až o 7 až 11 rokov. Ďalej sú zdravšie, stávajú sa lepšie informovanejšími, začínajú sa viac rozumieť technológiám a častokrát sú prvoradými ošetrovateľmi pre starnúcich rodičov. Pretože žijú dlhšie a predpokladá sa, že budú mať viac povinností, ženy sa stávajú kľúčovými rozhodovateľmi v oblasti zdravia a finančných rozhodnutí. Ďalej ženy obyčajne zvyšujú spoločenské a rodinné aktivity v dôchodkovom veku, zatiaľ čo muži ich znižujú (Coughlin, J.F., 2008).

2.2. Úspory

Pri určovaní príjmov zohrávajú kľúčovú úlohu úspory, tak z krátkodobého (prostredníctvom agregátneho dopytu), ako aj z dlhodobého hľadiska (prostredníctvom vytvárania kapitálu a akumulácie bohatstva). Individuálne úspory sú dôležitým zdrojom národných úspor. Pre vytváranie individuálnych úspor existujú viaceré motívy, vrátane potreby vytvorenia aktív, prostredníctvom ktorých bude v dôchodkovom veku možné financovať spotrebu. Ľudia tiež vytvárajú preventívne úspory súvisiace s neistotou v budúcnosti, túžbou zanechať dedičstvo budúcim generáciám, so zaobstaraním si hmotných aktív v budúcnosti, alebo s vytvorením možnosti vyšších bežných výdavkov v budúcnosti. Sporenie na dôchodok vo vyššom veku je vo všeobecnosti považované za najdôležitejší motív sporenia. Väčšina analýz týkajúcich sa spotreby a úspor domácností sa opiera o teóriu životného cyklu, ktorá za hlavný motív sporenia považuje snahu o zabezpečenie si spotreby v dôchodkovom veku. Jednoduchá verzia tohto modelu predpokladá, že jednotlivci sú prezieraví a zakladajú svoje rozhodnutia na budúcich udalostiach o ktorých vedia, že s veľkou pravdepodobnosťou nastanú (úroková miera, spotreba domácnosti, miera dožitia). Na základe toho, že jednotlivci si môžu požičať prostriedky na kapitálových trhoch, je ich spotrebiteľský profil oddelený od ich profilu príjmového. Na rozdiel od Keynesovej teórie, podľa ktorej závisí spotreba od bežného dôchodku, v teórii životného cyklu je spotreba závislou premennou celoživotných zdrojov jednotlivca. V súvislosti so starnutím populácie sa tradične v súlade s teóriou životného cyklu očakáva, že úroveň domácich úspor bude klesať, pretože starší ľudia sporia menej a to bude viesť k nízkej akumulácii kapitálu, zníženiu investícií a ekonomického rastu (napr. Martins, O. a kol. (2005)²⁶).

²⁶ Autori vo svojej štúdií „The Impact of Aging on Demand, Factor markets and Growth“ naznačili, že zvyšujúci sa podiel populácie 60+ ročných má silne negatívny vplyv na mieru úspor. Zároveň naznačili, že štedrejšie dôchodkové systémy môžu prispieť k zvýšeniu tejto miery.

Existuje však aj mnoho empirických štúdií, ktoré podporujú predpoklad, že jednotlivci v dôchodkovom veku deakumulujú a vyčerpávajú ich nadobudnuté bohatstvo. Rovnako tak existujú aj štúdie, ktoré dokazujú, že miera úspor domácností jednotlivcov v poproduktívnom veku nie je signifikantne nižšia ako u domácností jednotlivcov v produktívnom veku, že seniori nedeakumulujú aktíva, alebo ak tak robia tak veľmi pomaly, rovnako ani tieto domácnosti jednotlivcov v poproduktívnom veku nepresúvajú značnú časť bohatstva na svoje potomstvo (napr. Carroll, C. D., Summers, L. H., 1991).²⁷ D. N. Weil (1994) upozornil na skutočnosť, že je dôležité sledovať aj vzájomnú interakciu medzi generáciami, pretože získanie alebo očakávanie získania dedičstva predstavuje významný faktor, ktorý determinuje úspory mladých (tieto očakávania sú diferencované západ-východ).

Neskoršie verzie teórie životného cyklu boli upravené o obmedzenia likvidity a nedokonalosti na trhoch poistenia. V týchto modeloch vedie k vytváraniu preventívnych úspor averzia voči riziku, ktorá súvisí s likvidnými obmedzeniami a neistotou očakávanej dĺžky života, zárobkami, výdavkami na zdravotníctvo či podporou rodiny. Ľudia tak umierajú s nakumulovaným bohatstvom, ktoré neskôr dedia mladšie generácie. Teda predlžovanie dĺžky života, môže v konečnom dôsledku viesť ku zvýšeniu celkových úspor, pretože jednotlivci v stredných rokoch môžu zvyšovať svoju mieru úspor a tvoriť si aj „preventívne úspory“ na budúce životné udalosti, ktoré by mohli viesť k vyšším výdavkom (napr. zhoršenie zdravotného stavu atď.), čo môže čiastočne kompenzovať nižšiu tvorbu úspor staršími ľuďmi. (D. E. Bloom a kol., 2006). Preto napríklad J. Banks, R. Blundell a S. Tanner (1998) vo svojej štúdii tvrdili, že jediná cesta ako dosiahnuť to, aby sa neznižovala spotreba a zvyšovali úspory domácností dôchodcov v súlade s teóriou životného cyklu, je tieto domácnosti systematicky zásobovať nepriaznivými informáciami.

Existujú viaceré faktory, ktoré môžu signifikantne ovplyvniť sklon k úsporám z dlhodobého hľadiska, napr.: G. Bérubé a D. Côté (2000) uvádzajú vo svojej štúdii tieto nasledovné: demografia, reálna úroková miera, úverové možnosti, neistota rastu budúcich príjmov, inflácia, výdavky vlády, schémy verejného dôchodkového poistenia a súkromné bohatstvo.²⁸

Obdobné indikátory na modelovanie miery úspor boli využité aj v štúdii M. Bruncková, G. Machlica, M. Vaňo (2010). Cieľom autorov bolo preskúmať vplyv rozličných determinantov na úroveň miery úspor na Slovensku. Výsledky tejto analýzy potvrdili, že na mieru úspor na Slovensku vplýva príjem, úroková miera, finančné bohatstvo, inflácia, vládne úspory a dostupnosť úverov, v krátkom horizonte aj miera nezamestnanosti. Výsledky ďalej potvrdili, že na Slovensku majú obyvatelia nad 65 rokov vyšší sklon k úsporám, čo je v kontraste

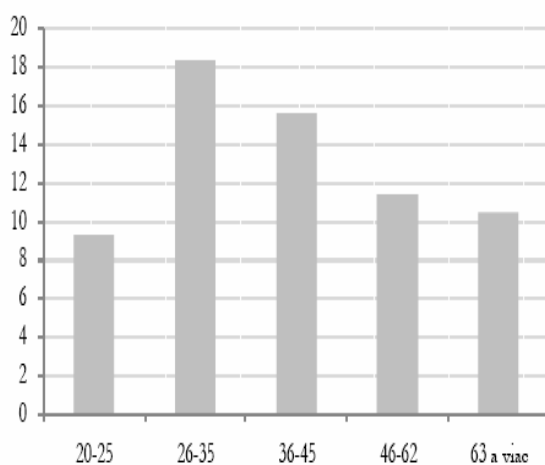
²⁷ D. N. Weil (1994) vo svojej štúdii „The Saving of the Elderly in Micro and Macro Data“ upozornil, že pri skúmaní závislosti medzi vekom a sklonom k úsporám sú výsledky výrazne závislé od toho, s akými údajmi autori daných štúdií pracovali. Ak využívali mikro dáta, našli veľmi malú alebo žiadnu tendenciu starších znižovať svoje aktíva, ak využívali makro dáta, obyčajne títo autori dospeli k záveru, že zvyšovaním podielu staršej populácie na celkovej populácii v krajine sa znižuje aj miera úspor krajiny.

²⁸ Napríklad podľa Prehľadu o financiách spotrebiteľa v USA v roku 2001 finančné aktíva boli silne koncentrované na konci distribučnej funkcie, pričom okolo 70 % aktív bolo v rukách 10 % populácie.

s tvrdením teórie životného cyklu. V prípade podielu ľudí nad 65 rokov uvádzajú autori štúdie veľmi vysokú pozitívnu elasticitu s mierou úspor (graf 5).

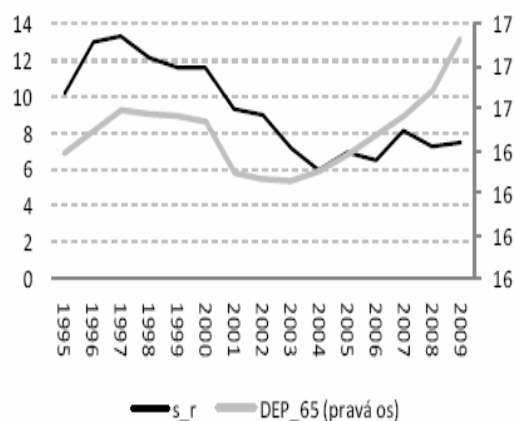
Ich dáta však nepotvrdili len platnosť teórie životného cyklu, na druhej strane vyššia miera úspor starších vekových kategórií naznačuje motív zanechania dedičstva pre potomkov. Podľa údajov rodinných účtov, priemerná úroveň miery úspor predstavovala na Slovensku v roku 2008 približne 12,9 %, teda priemerná slovenská domácnosť usporila v tomto roku 12,9 % zo svojich príjmov.²⁹ Miera úspor dôchodcov bola v sledovanom období niečo viac ako 10 % (graf 4).

Graf 4
Miera úspor podľa vekových kategórií, (%) na Slovensku

Zdroj: M. Bruncková, G. Machlica, M. Vaňo (2010).

Graf 5
Miera úspor a podiel obyvateľov 65+ na produktívnom obyvateľstve na Slovensku

Zdroj: M. Bruncková, G. Machlica, M. Vaňo (2010).

Vplyv krízy na tvorbu úspor istým spôsobom dopĺňa vplyv demografických zmien na túto premennú. Možno očakávať, že vplyvom krízy budú ekonomické subjekty viacej šoriť, bez ohľadu na vplyv životného cyklu na úspory. Toto tvrdenie podporujú aj závery spomínanej štúdie, že v roku 2009 došlo v krajinách EÚ ale aj na Slovensku k nárastu miery úspor domácností aj napriek poklesu ich reálnych disponibilných príjmov, t.z., že predpoklad vyrovnania spotreby v zlých časoch sa nepotvrdil. Naopak, hrozba straty zamestnania či nižších príjmov, ktorú priniesla súčasná kríza, prinútila domácnosti viac šetriť.

Je však otázne, aký bude sporiaci profil seniorov v budúcnosti, najmä z toho dôvodu, že nie je úplne jasné s akou presnosťou sa dajú sporiace profily z minulých údajov extrapolovať do budúcnosti. Ďalej je problém predvídať budúce príjmy domácností a od nich sa odvíjajúcu mieru úspor. Úroveň úspor môže byť ovplyvnená aj produktivitou práce (prostredníctvom vyššej úrovne dôchodkov), ktorá následne vplyva na ekonomický rast. V tejto súvislosti je ťažké predpokladať správanie domácností v budúcnosti. Dôležitú úlohu pritom zohrávajú aj finančné trhy. Na rozdiel od vyspelých krajín Európy sú tieto trhy v nových členských krajinách strednej

²⁹ V porovnaní s EÚ Slováci šetria dlhodobo podstatne menej ako je priemer EÚ.

a východnej Európy relatívne málo rozvinuté a tak pre tento segment trhu existuje len relatívne málo, alebo žiadne finančné produkty. Rozšírenie ponuky finančných produktov by mohlo seniorov viac motivovať k sporeniu.

2.3. Spotreba domácností

Podľa neokeynesovskej teórie životného cyklu, ľudia si v záujme predísť veľkým výkyvom rozvrhnú vlastnú spotrebu podľa svojich očakávaných dôchodkov v blízkej a vzdialenej budúcnosti počas celého životného cyklu, t.z. že mladí ľudia spotrebovávajú viacej ako zarobia, čím sa zadlžujú, pretože očakávajú, že tieto dlhy splatia z budúcich vyšších príjmov. Ľudia strednej generácie spotrebovávajú menej ako zarobia, pretože splácajú dlhy z mladosti a zároveň si vytvárajú rezervy na poproduktívny vek. A nakoniec, starší ľudia znovu spotrebúvajú viac ako zarobia, pretože na zabezpečenie vyššej spotreby využívajú úspory naakumulované v minulosti (Brumberg, R., Modigliani, F., 1963). Otázkou však ostáva, ako sa mení ekonomické postavenie jednotlivca v produktívnom a poproduktívnom veku. Sú jednotlivci schopní udržať si predchádzajúcu úroveň spotreby vďaka vopred zabezpečeným úsporám aj v poproduktívnom veku?

Niektoré teórie (potvrdené empiriou) hovoria o tom, že priemerná úroveň spotreby jednotlivcov sa v dôchodkovom veku znižuje a dochádza k znižovaniu ich životnej úrovne. Tak tiež sa môže zmeniť štruktúra spotreby, ktorá potom môže viesť ku sektorovým zmenám v ekonomike. Tieto zmeny predstavujú zmeny v preferenciách, závisia od najviac dopytovaných tovaroch a službách, čo môže mať vplyv na celkovú produktivitu ekonomiky. Napríklad niektoré druhy služieb po ktorých je zo strany seniorov dopyt, ako napríklad dlhodobá starostlivosť, predstavujú nižšie prírastky produktivity v porovnaní so spracovateľským priemyslom. Preto by zmena štruktúry spotreby mohla poskytnúť cenné informácie o zmene budúcich trendov ekonomického rastu dotknutých krajín.

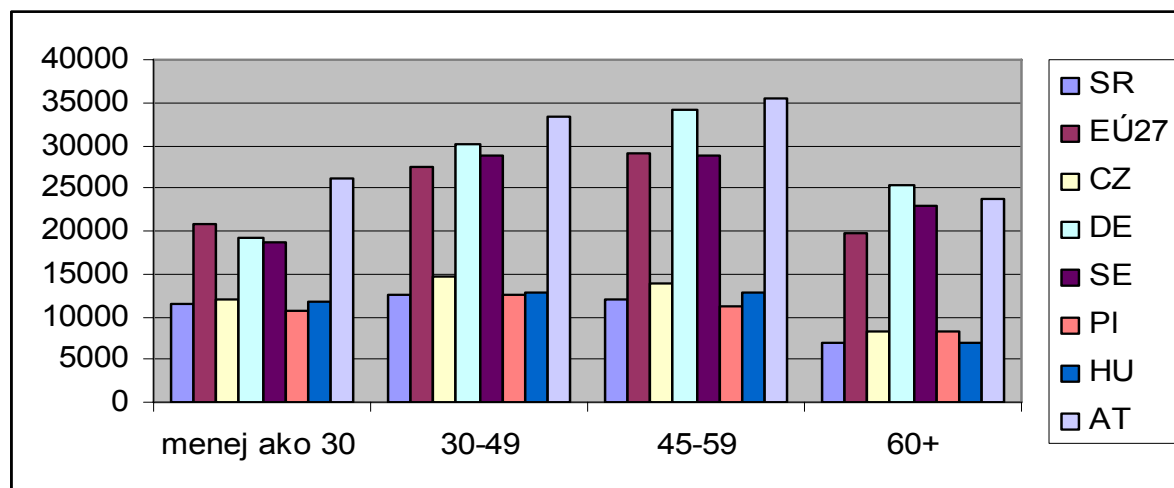
Podľa údajov Eurostatu priemerné výdavky na spotrebu v slovenských domácnostiach rastú, po dosiahnutí veku 45 rokov však začínajú mierne klesať. Priemerná domácnosť na čele s osobou staršou ako 60 rokov dosahuje 55 % úroveň spotreby domácnosti v ktorej je na čele osoba v strednom veku (30 – 49 rokov), čo je približne rovnako ako v Maďarsku, Českej republike a Poľsku. Priemer v Európskej únii dosahoval 71,4 %, v Nemecku až 84 %, vo Švédsku približne 80 %, v Rakúsku približne 71 %.

Existujú však viaceré teórie, ktoré dokazujú konzistentnosť spotreby počas životného cyklu človeka (napr. Slesnick, D., T., Ulker, A., 2005). Podľa výsledkov druhej konferencie k striebornej ekonomike, ktoré boli zhrnuté v brožúre „Today's youth, tomorrow's senior citizens“ (2006) sa kúpna sila seniorov zvyšuje, preto skupina ľudí 50+ predstavuje dôležitú cieľovú skupinu pre podnikateľov napríklad v oblasti bankovníctva, poisťovníctva, cestovného ruchu,

trhu s nehnuteľnosťami, vydavateľstiev,³⁰ kultúry atď. Na konferencii bolo ďalej zdôraznené, že ľudia sa zadlžujú do 45 roka života, medzi 45 a 65 rokom života vytvárajú úspory a po 65 roku života znovu začínajú mŕňať. Na tento trend začínajú už mnohé banky a finančné inštitúcie reagovať, napríklad stimulovaním používania internetu, vytváraním špeciálnych účtov na celoživotné vzdelávanie atď.

G r a f 6

Priemerné výdavky na spotrebu domácností podľa veku osoby na čele domácnosti vo vybraných krajinách, 2005, PPS

Zdroj: Vlastné spracovanie, Eurostat.

Schémy bezúčelových úverov zabezpečených nehnuteľnosťou (equity release schemes, ERS), predstavujú jednu z možností, ktorá môže viesť k zvýšeniu sklonu k spotrebe starších. ERS je pojem, ktorý sa používa predovšetkým v anglosaských krajinách na označenie procesov a produktov, ktoré umožňujú vlastníkom domov zabezpečiť si jednorázový alebo pravidelný mesačný príjem za časť hodnoty ich domu, pričom vlastníkovi nehnuteľnosti ostáva právo jej celoživotného užívania. ERS pomáhajú transformovať fixné aktíva v osobnom vlastníctve do likvidných aktív vyplácaných jednorázovo alebo mesačne. Nelikvidné aktíva sa stávajú zdrojom likvidity, a to najmä na spotrebné účely. Vo všeobecnosti môžu nadobudnúť dve formy: pôžičkový model ERS, ktorý je známy v podobe spätných alebo celoživotných hypoték a ERS model predaja.

Model spätnej hypotéky funguje na princípe získania časti bohatstva z vlastníctva nehnuteľnosti bez toho, aby bola odpredaná. Vlastník nehnuteľnosti získa finančné prostriedky tak, že tento svoj majetok použije ako kolaterál. Výhodou spätnej hypotéky oproti bankovej pôžičke je to, že jednotlivec nemusí platiť úroky v pravidelnej časovej periodicite. Pri spätnej hypotéke si jednotlivec požičia peňažné prostriedky pričom ručí svojou nehnuteľnosťou a tieto prostriedky plus naakumulované úroky sú splatené až keď jednotlivec umrie, odsťahuje sa do

³⁰ Napríklad vo Francúzsku patril v roku 2006 časopis pre seniorov „Notre Temps“ medzi najpredávanejšie mesačník s počtom výtlačkov 1 milión.

centra špeciálnej zdravotnej starostlivosti, alebo túto nehnuteľnosť odpredá. Maximálna výška pôžičky je pritom menšia ako aktuálna hodnota nehnuteľnosti. Pravidlom je, že čím je žiadateľ o spätnú hypotéku starší a čím má jeho nehnuteľnosť väčšiu hodnotu, tým väčší mesačný dôchodok dostane. Trh so spätnými hypotékami sa vyvíja najrýchlejšie v USA, kde Federal Housing Authority (FHA) vyvinul špeciálny program spätných hypoték Home Equity Conversion Mortgage (HECM) poistený federálnou vládou. Podľa správy U. Reifnera a kol. (2009) trh so spätnými hypotékami v EÚ nie je zatiaľ štatisticky monitorovaný, ale odhaduje sa, že v roku 2007 tvorili tieto hypotéky približne 0,1 % zo všetkých hypoték na trhu. Záujem o produkty tohto typu je podmienený vyšším stupňom finančnej gramotnosti a platnou právnou legislatívou, ktorá upravuje tieto produkty. Tento model je málo využívaný najmä v tých krajinách, v ktorých dom patrí medzi dôležité aktíva domácností. Podľa odhadov bolo v roku 2007 v EÚ uzatvorených v rámci ERS modelu úveru okolo 50 000 kontraktov v celkovom objeme približne 3,3 mld. eur.

Pri ERS modeli predaja prechádza vlastníctvo nehnuteľnosti na poskytovateľa služby alebo tretiu stranu už na začiatku zmluvného vzťahu, pričom pozícia jednotlivca sa mení z vlastníka na podnajíomníka. Tento model sa využíva najmä v tých krajinách, kde majú nájom a vlastníctvo nehnuteľnosti zhruba rovnaký status. Podľa U. Reifnera a kol. (2009) kontrakty v rámci ERS modelu predaja netvorili ani polovicu z uzatvorených modelov v rámci nájomných modelov ERS (iba približne 20 000 zmlúv), pričom celkový objem prostriedkov v rámci tohto modelu predstavoval 1,4 mld. eur.³¹

Mnoho poskytovateľov má určený minimálny vek pre tieto druhy produktov. A to od 55 do 65 rokov. V škandinávskych krajinách (okrem Švédska) a v Holandsku takéto limity neexistujú, pretože produkty úverového modelu sú veľmi flexibilné. Priemerný vek užívateľov, ktorí vstupujú do týchto typov zmluvných vzťahov je 72 rokov. Ide pravdepodobne o vek, kedy už ľudia presne vedia, čo chcú so svojou nehnuteľnosťou urobiť a to najmä s ohľadom na svoje deti a tiež vek, v ktorom už čelia skutočnej hodnote svojich dôchodkov, pričom ich hlavným motívom môže byť snaha o zvýšenie vlastnej životnej úrovne. Priemerná cena nehnuteľnosti totiž predstavuje okolo 300 000 eur.

Podľa rozvinutosti ERS trhu možno na základe členenia U. Reifnera a kol. (2009) rozdeliť krajiny EÚ do nasledovných skupín:

- medzi krajiny s rozvinutým ERS trhom patria najmä krajiny: Anglicko, Írsko a Španielsko,
- medzi krajiny s menej rozvinutým úverovým trhom: Rakúsko, Fínsko, Francúzsko, Maďarsko, Taliansko a Švédsko,
- medzi krajiny s menej rozvinutým trhom modelu predaja: Bulharsko, Nemecko a Rumunsko,
- medzi krajiny s nerozvinutým ERS trhom: Belgicko, Cyprus, Česká republika, Dánsko, Estónsko, Grécko, Litva, Lotyšsko, Luxemburg, Malta, Holandsko, Poľsko, Portugalsko, Slovensko a Slovinsko.

³¹ Jediné dostupné štatistiky o ERS sú dostupné pre UK. Podľa SHIP (Safe Home Income Plans), t.j. obchodné združenie pre poskytovateľov Equity Release, celková veľkosť trhu ERS predstavovala objem 1 560 mil. eur v roku 2007. Pre ERS úverový model to bolo 1 454 mil eur a pre ERS model predaja 106 mil. eur.

Keďže úroveň vlastného kapitálu fixovaného v naakumulovanom bohatstve v podobe domu u väčšiny obyvateľov EÚ stále rastie, potreba likvidity sa stane pre budúcich seniorov čoraz naliehavejšou. Podľa predikcií v roku 2035 by malo bývať vo vlastnom dome až 120 miliónov ľudí starších ako 65 rokov.

V Európe podľa prepočtov Reifnera a kol. (2009) vlastní skupina 50+ až 75 % všetkých majetkových podielov (shares), 65 % úspor, 60 % nehnuteľností a 50 % automobilov, pričom iba 8 % z nich chce zanechať svoje peniaze pre svojich potomkov a 55 % by chcelo svoje úspory minúť na vlastné voľnočasové aktivity. Podľa materiálu Európskej komisie (2007)³², predstavuje majetok a príjmy Európanov vo veku nad 65 rokov viac ako 3 000 miliárd EUR.

Seniori dokážu stimulovať ekonomiku tým, že požadujú nové produkty a služby, ktoré by im pomohli viesť kvalitnejší a aktívnejší život, alebo aj tým, že sa rozhodnú začať podnikáť v staršom veku. Napríklad v holandskej provincii Limbursko má svoj vlastný biznis až 63 % z celkovej populácie, ktorá je v práci aktívna aj vo veku nad 65 rokoch. Ich skúsenosti a kontakty predstavujú pre nich obrovskú výhodu. Ich investičný kapitál je zvyčajne nízky, priemerná počiatočná investovaná suma predstavuje okolo 4 500 eur a iba jedna pätina začína s kapitálom vyšším ako 22 500 eur. Ich podniky sú väčšinou menšie a sú menej zamerané na rast. Vlády v mnohých krajinách podporujú investovanie staršej populácie do vlastného podnikania, napríklad tým, že umožňujú starším ľuďom investovať prostriedky do vlastného podnikania pričom 6 mesiacov im ponechávajú dávky v nezamestnanosti, bez nutnosti uchádzať sa o prácu na úradoch práce. Väčšia pomoc by však mohla prísť zo strany bánk, ktoré majú pri posudzovaní rizikovosti starších žiadateľov o úver príliš tvrdé kritériá (posudzovanie zdravotného stavu, kritériá veku atď.).

Zdravie a riziko zhoršenia zdravotného stavu sa častokrát v literatúre označujú ako dôležité determinanty spotreby a úspor. Zhoršenie zdravotného stavu môže viesť aj k zníženiu bohatstva, avšak v literatúre neexistuje konsenzus ohľadom toho, v akom rozsahu sa zmena zdravotného stavu podpisuje na zmene bohatstva v neskoršom veku.³³ V produktívnom veku môže viesť zhoršenie zdravotného stavu k obmedzeniu ponuky práce, zníženiu celoživotných zárobkov a iných benefitov, čo sa v neskoršom veku prejaví na nižších dôchodkoch (Smith, J., 1999). E. Korigiannaki (2009) uvádza týchto 5 spôsobov, ako môže zmena zdravotného stavu ovplyvniť rozhodnutia o spotrebe a úsporách:

- Prvý spôsob, ktorý môže ovplyvniť spotrebu a akumulovanie bohatstva sú rastúce náklady spojené so zdravotnou starostlivosťou.³⁴

³² KOM (2007) 332 v konečnom znení.

³³ Čiastočný vplyv na túto skutočnosť môže mať rozdielnosť parametrov zdravia, bohatstva, ale aj rôzne časové rozpätie.

³⁴ Na Slovensku sa nákladmi na zdravotnú starostlivosť zaberali napríklad autori medzinárodného vedeckovo-výskumného projektu AHEAD, v rámci ktorého výskumné tímy 18 riešiteľských pracovísk zo 16 krajín v priebehu skoro 4 ročného výskumu skúmali starnutie, zdravotný stav a determinanty výdavkov na zdravie v rozširujúcej sa Európskej únii. Najdôležitejšie výsledky niekoľkoročnej výskumnej činnosti sú zhrnuté vo výskumnej štúdii: Starnutie, zdravotný stav a determinanty výdavkov na zdravie v podmienkach Slovenska (Páleník, V., a kol., 2007).

- druhý spôsob je zvyšovanie iných typov výdavkov, ktoré nepriamo súvisia so zdravotnou starostlivosťou, napr. zvýšené náklady súvisiace s potrebou zabezpečenia vyššej teploty v byte, náklady súvisiace s dodržiavaním špeciálnych diét atď. V takomto prípade sa zvyšuje hraničná užitočnosť týchto doplnkových tovarov a služieb, čo môže viesť k realokácii výdavkov alebo dokonca k znižovaniu úspor, tzn. hraničná užitočnosť spotreby sa v čase zhoršeného zdravia zvyšuje.
- tretí spôsob je vytváranie obmedzení na výdavkové príležitosti. Niektoré typy výdavkov na spotrebu sa stanú v praxi ťažko realizovateľnými, alebo v dôsledku zhoršujúceho sa stavu menej radostnými. Napríklad svalová dystrofia môže ovplyvniť výdavky na kultúru, tzn. hraničná užitočnosť zo spotreby určitých tovarov a služieb sa znižuje.
- štvrtý spôsob je zmena skutočného alebo domnelého časového horizontu úmrtia. Podľa štandardného modelu životného cyklu, ak ľudia prispôbia svoje očakávania týkajúce sa počtu dožitých rokov smerom nadol, môže to priniesť zásadný podnet k potrebe minúť svoje nahromadené bohatstvo v čo najkratšom čase (rozsah efektu závisí od sklonu k riziku a od časových preferencií), čo predstavuje tzv. efekt subjektívne očakávanej dĺžky života.
- piaty spôsob je zmena vnímania budúcich zdravotníckych potrieb a s tým súvisiacich nákladov. Zhoršenie zdravotného stavu môže zvýšiť vnímanú pravdepodobnosť potreby budúcej zdravotnej starostlivosti a nákladov súvisiacich s dlhodobou zdravotnou starostlivosťou,³⁵ čo môže podporiť vytváranie preventívnych úspor a zníženie súčasnej spotreby.

Starnutie populácie bude ďalej vytvárať vyšší dopyt po zdravotnej starostlivosti, čo bude viesť ku väčším požiadavkám na verejné rozpočty najmä v krajinách, kde je zdravotníctvo z väčšej časti financované prostredníctvom verejných prostriedkov. Do centra pozornosti sa dostáva dlhodobá zdravotná starostlivosť pre prestarlé obyvateľstvo. Takáto zdravotná starostlivosť je veľmi nákladná v prípade že sa nezabezpečuje informálne (členmi rodiny) a tiež môže vytvárať veľké náklady príležitosti, v prípade že ju zabezpečujú ľudia v produktívnom veku, ktorí z tohto dôvodu odchádzajú z trhu práce. Avšak existujú aj štúdie, ktoré dokazujú, že starnutie populácie vysvetľuje iba minoritnú časť rastu výdavkov na zdravotníctvo (napr. Castles, F.G., (2000), ktorý využíval údaje za OECD krajiny v rokoch 1965-1995, Richardon, J., Robertson, I. (1999), ktorí na OECD dátach dospeli k záveru, že akékoľvek budúce problémy súvisiace s výdavkami na zdravotníctvo, budú spôsobené predovšetkým nedemografickými faktormi, ai.).

---

³⁵ Dlhodobej starostlivosti pre seniorov v Európe sa venuje projekt „Assessing Needs of Care in Europe Nations (ANCIEN)“, ktorý je financovaný zo 7. rámcového programu EÚ pre výskum. Bližšie pozri čiastkové výsledky výskumu systému dlhodobej starostlivosti na Slovensku (Radvanský, M. a Páleník, V., 2010).

2.3.1. Štruktúra spotreby tovarov a služieb

Trh striebornej ekonomiky (silver market, greying market) môžeme definovať ako segment trhu pre 50 – 55+ ročných.³⁶ Podiel tejto populácie na celkovej populácii stále rastie, tento segment trhu je považovaný za atraktívny a perspektívny, avšak čo sa týka ponuky produktov a služieb nie je dostatočne rozvinutý. Tu je možné brať si príklad od japonských firiem, ktoré ako prvé reagovali na výzvy súvisiace s demografickými zmenami a neustále prichádzajú na trh s inovatívnymi produktmi a službami. Pričom však dokázali využiť zatiaľ len zlomok z obrovského potenciálu tohto trhu.

Staršia populácia tvorí dôležitú a čo je podstatné rastúcu skupinu spotrebiteľov. Ich pomer na celkovej populácii sa bude v budúcnosti naďalej zvyšovať. Pre podnikateľský sektor môže byť táto skupina spotrebiteľov zaujímavá najmä preto, že, disponuje značnou kúpnu silou a ochotou využívať naakumulované úspory na udržanie alebo zvyšovanie svojej spotreby aj vo vyššom veku. Majú však rovnaké spotrebiteľské správanie ako spotrebiteľia iných vekových skupín? Viacerí výskumníci sa zhodujú v tom, že veková štruktúra domácnosti zohráva pri spotrebiteľskom správaní dôležitú úlohu, preto by ju mali tvorcovia politik ale aj poskytovatelia tovarov a služieb brať do úvahy.

Mnohokrát sa nesprávne usudzuje, že ľudia starší ako 65 rokov tvoria homogénnu skupinu. Avšak práve v tejto vekovej skupine je možné vidieť značnú diverzitu v príjmoch, bohatstve, zraniteľnosti, alebo zdravotnom stave. Tiež sa zdá byť nesprávny predpoklad, že sú to na pomoc odkázaní a zraniteľní ľudia, ktorí potrebujú prevažne špeciálne pomocné technológie, umožňujúce im viesť nezávislejší domácky život s nižšími nákladmi pre spoločnosť. Súčasní seniori sú zdravší, informovanejší a majú záujem byť integrovaní do spoločnosti viac ako kedkoľvek predtým. Preto by sa pri príprave adaptačných opatrení na starnutie populácie mala zohľadňovať aj táto heterogénnosť, či už v ich príjmoch alebo aj v štruktúre ich spotreby (UNECE, 2009). K obdobným výsledkom dospel aj anglický výskumný tím R. Leach, S. Biggs, Ch. Phillipson, A. Money (2007), ktorý realizoval projekt zameraný na výskum generácií Baby boomers (narodených 1945-1954), pričom sa sústredili na medzigeneračné dimenzie vo vzťahu k spotrebe a identite. Skúmali do akej miery sa spotrebiteľské správanie a sklon k spotrebe menia počas životného cyklu človeka. Generácia Baby boomers je častokrát vnímaná ako prví tínedžeri v narastajúcej konzumnej spoločnosti. Autori dospeli k záveru, že táto generácia nie je homogénnou skupinou najmä z dôvodu rozdielov v bohatstve, príslušnosti k spoločenskej triede a vo vzdelaní. Vzdelanie má vplyv na štruktúru výdavkov, pričom zdravie, zamestnanosť a rodinný stav sú tiež zdrojom diverzity. Postoje k dedičstvu sa líšia od jednotlivca k jednotlivcovi, avšak viac ako u iných generácií je ich sklon k spotrebe svojho majetku vyšší ako sklon k jeho prenechaniu ďalším generáciám. Aj keď sú fyzicky starší, duševne sa cítia byť stále mladí, čomu prispôsobujú aj svoje spotrebiteľské správanie. Podľa štúdie Deloitte (2011)

³⁶ <http://www.silvereconomy-europe.org/news/documents/SENER_newsletter_6_12-2007.pdf>.

klúčové pre podnikanie a preto ako zaujať ľudí tejto generácie je práve apelovanie na ich „navždy mladý“ postoj k životu. Podľa tejto štúdie má globálny trh zameraný na takýto typ produktov (produkty ako hydratačné krémy proti vráskam, multifunkčné spodné prádlo, pamäťové hry v mobiloch atď.) hodnotu 160 mld. dolárov ročne, pričom sa do roku 2013 očakáva rast na 275 mld.. Kozmopolitizmus je centrálnou súčasťou ich osobnosti a tiež ovplyvňuje ich spotrebiteľské vzory správania, čo naznačuje aj ich silný sklon k cestovaniu (sú skúsenejšími cestovateľmi ako ich rodičia, čoraz častejšie vyhľadávajú spoznávacie zájazdy, cestovanie spojené s ich celoživotnými záľubami, ale realizujú aj rôzne dobrodružné cesty). Väčšina ľudí z tejto generácie rozmýšľa smerom do budúcnosti, tzn. ich správanie ovplyvňuje viac to koľko rokov života im ešte ostáva ako to koľko majú v skutočnosti rokov (to znamená, že sa budú orientovať na veci ktoré ešte urobia predtým ako zomrú). Táto generácia sa častokrát chápe ako sandvičová generácia, pretože majú povinnosti jednak voči svojim deťom, z ktorých napríklad až 37 % žije v jednej domácnosti s rodičmi a jednak voči svojim ešte stále žijúcim rodičom (v Anglicku 43 %), čo má vplyv aj na prerozdelenie ich bohatstva.

Existujú niektoré ďalšie štúdie, napríklad Biggs, S., Phillipson, Ch., Leach, R. a Money A. (2006) ktoré zdôrazňujú, že na generáciu Baby boomers sa treba pozeráť nielen ako na spotrebiteľov, zamestnancov alebo zamestnávateľov, ale aj ako na skupinu ľudí, ktorá redefinuje pojem starší vek. Táto skupina ľudí má iné skúsenosti, hodnoty a očakávania ako mali ich rodičia. Zmenili sa vo všetkých stupňoch života, či už ide o rodinný, pracovný život alebo vzdelávanie.

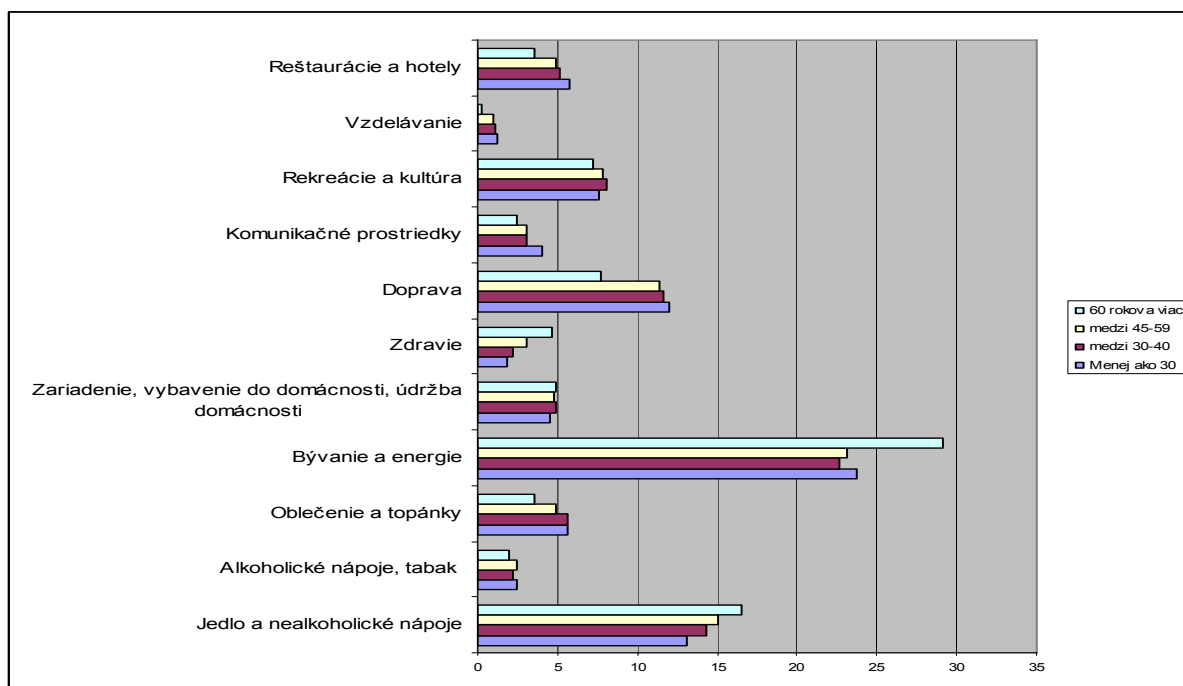
Podľa štatistických údajov národných účtov z roku 2005, výdavky v štruktúre spotreby na potraviny a nealkoholické nápoje, bývanie a energie, rovnako ako aj na zdravie majú v EÚ 27 tendenciu rásť v závislosti od veku, zatiaľ čo výdavky na ostatné položky ako sú napríklad výdavky na dopravu, na vzdelávanie, na kultúru, na oblečenie majú s pribúdajúcim vekom tendenciu klesať (graf 7). Tento trend je rovnaký aj na Slovensku (príloha 3).³⁷ Pri predpoklade konštantného sklonu k štruktúre spotreby vzhľadom na vek, starnutie populácie môže viesť k zvýšeniu dopytu po zdravotnej starostlivosti, k zvýšeniu výdavkov na energie a bývanie, avšak zmeny v spotrebe spôsobené starnutím populácie by neviedli k zásadným štrukturálnym zmenám v ekonomike. V tejto súvislosti môžeme konštatovať, ak by sa zvýšila participácia terajších dôchodcov na trhu práce, ich spotrebiteľské správanie by sa mohlo priblížiť populácii v produktívnom veku (UNECE, 2009).

V budúcnosti by sa mohli zvýšiť nároky na „dizajn pre všetky vekové kategórie“, čo by sa mohlo rozšíriť do všetkých oblastí života, od verejnej dopravy, cez komunikačné technológie, rovnako ako aj tovary a služby každodennej spotreby. V budúcnosti bude ďalej nutné poskytovať prístupné a finančne dostupné produkty a služby, aby sa zabezpečila ekonomická, spoločenská, politická a kultúrna participácia starších ľudí.

³⁷ Podľa I. Pauhofovej (2005, s. 989) sa: „štruktúra spotrebných výdavkov domácností na Slovensku významne približuje štruktúram typickým pre krajiny EÚ 15“, pričom od roku 1993 „najvýraznejšie zmeny v spotrebiteľských zvyklostiach sa prejavujú v spotrebe potravín, vo výdavkoch za bývanie, vodu, elektrinu a plyn, vo využívaní niektorých druhov trhových služieb, v oblasti zdravia a vzdelávania.“

Graf 7

Štruktúra výdavkov podľa veku v EÚ 27 (COICOP niv2/per 1000, 2005),
 uvedené ako % z celkových priemerných výdavkov domácnosti

Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie.

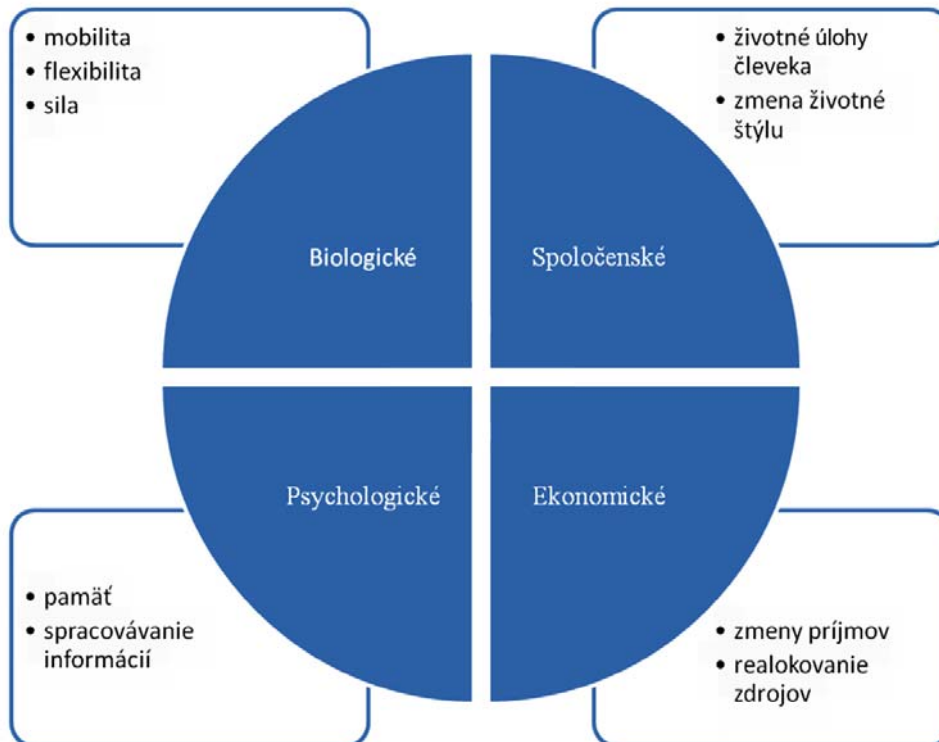
Zaujímavý pohľad na zmenu spotrebiteľa prezentovali vo svojej štúdii P. Cabrini, K. Ajit (2006), ktorí upriamili pozornosť na 4 kľúčové dimenzie (biologické, spoločenské, psychologické a ekonomické) zmien spotrebiteľa. Pochopenie týchto vplyvov starnutia na rôzne spotrebiteľské profily predstavuje podľa autorov prvý krok k pretvoreniu podnikania a dosiahnutia ziskovosti z príležitosti, ktorú ponúka trh 50+ ročných.

Ľudia nad 50 rokov sa musia vyrovnávať s rôznymi biologickými zmenami, ktoré prichádzajú postupne s vekom. Dochádza ku zmenám v mobilite, flexibilita či elasticite. Všetkým týmto zmenám bude potrebné prispôbiť budúce tovary a služby, bude nevyhnuté prispôbiť marketing a komunikáciu so zákazníkom. Starnutie môže ďalej prispievať ku psychologickým zmenám v rôznych oblastiach, ako napríklad kognitívne schopnosti a funkcie, postojové, náladové či emočné zmeny. Zmena kognitívnych schopností môže viesť ku zmene pamäťových schopností alebo schopností spracovávať informácie. Toto všetko môže následne ovplyvniť napríklad vernosť značke, vyhľadávanie informácií, porovnávanie alternatív, celkové nákupné správanie ako aj spokojnosť zákazníka. S pribúdajúcimi rokmi sa tiež mení sklon k spotrebe, úsporám a investíciám, teda dochádza k ekonomickým zmenám. Ako jednotlivec starne, dochádza ku zmene jeho spoločenských, profesionálnych a rodinných úloh. Tieto zmeny majú vplyv na kupovanie nehnuteľností, darčiekov, na spôsob trávenia voľného času, dlhodobú zdravotnú starostlivosť a iné realizované nákupy. Je dôležité vnímať v akom sú vzťahu a zároveň ako je ich správanie ovplyvňované ďalšími osobami s ktorými sú v kontakte. Všetky tieto zmeny,

ku ktorým dochádza v priebehu života človeka bude treba brať v budúcnosti do úvahy a bude potrebné sa im pri výrobe a poskytovaní tovarov a služieb prispôbiť.

S c h é m a 1

Štyri kľúčové dimenzie zmien spotrebiteľa v závislosti od veku

Zdroj: Upravené podľa P. Cabrini, K. Ajit (2006)

2.3.2. Vybrané medzinárodné skúsenosti s vplyvom starnutia populácie na agregátny dopyt a zmenu štruktúry spotreby

V posledných rokoch sa analýze vplyvu starnutia populácie na agregátny dopyt venovali viaceré štúdie, ale zvyšoval sa počet aj tých štúdií, ktoré sa venovali vplyvu demografického vývoja na spotrebiteľský kôš v budúcnosti. Ako príklad môžeme uviesť štúdie Lührmann, M.(2005), Lührmann, M. (2008), Lefebvre, M. (2006), Desvaux, G. et al. (2010). Čiastkové výsledky týchto štúdií sú zhrnuté v nižšie uvedených rámčekoch.

R á m ě k 1

Príklad Nemecka

Cieľom štúdie autorky M. Lührmann (2005) bolo analyzovať makroekonomický efekt starnutia populácie na agregátny dopyt po tovaroch a službách medzi rokmi 2000 a 2040 v Nemecku. Autorka vychádzala z toho, že výdavky spotrebiteľov na rôzne tovary a služby sa počas jednotlivých životných etáp menia. V starnúcej ekonomike ako Nemecko, sa tieto individuálne profily transformujú do zmien zloženia agregátneho dopytu. Autorka uvažovala so štyrmi scenármi: pri prvom scenári uvažovala iba o izolovanom vplyve demografických zmien na dopyt, pri druhom uvažovala s ekonomickým rastom, ktorý by viedol k zvýšeniu príjmov a tým aj výdavkov domácností, pri treťom scenári uvažovala s rastúcou redistribúciou príjmov, teda s vyššou medzigeneračnou heterogénnosťou celkových výdavkov a štvrtý scenár uvažoval so zmenou zloženia (počtu členov) domácnosti. V závislosti od životného cyklu sa výdavky na tovary a služby v kategórii zdravie, vzdelávanie a voľný čas stávajú dôležitými komponentmi celkových výdavkov na tovary krátkodobej spotreby. V starnúcej nemeckej ekonomike sa tieto efekty zmien vo vekovej štruktúre obyvateľstva premietajú do zmien v dopyte na makroekonomickej úrovni. Najmä výdavky na zariadenie, oblečenie, dopravu, vzdelávanie a voľný čas tvoria menší podiel z celkových výdavkov – ich podiel na celkových výdavkoch sa znižuje až do 20 %. Naopak, podiel výdavkov na zdravie a ostatné tovary (dovolenky s komplexnými službami, výdavky na hotely atď.) sa zvyšuje. Pri analýze priameho a nepriameho vplyvu starnutia populácie na agregátny dopyt autorka zistila, že zatiaľ čo prvý scenár, ktorý berie do úvahy iba zmenu vekovej štruktúry obyvateľstva, vedie ku signifikantným zmenám v dopyte, tieto zmeny sa ešte zväčšujú pri druhom scenári, ktorý predpokladá rast celkových výdavkov. Zmena v medzigeneračnej distribúcii celkových príjmov nevedla k veľkým zmenám v predpokladanom zložení agregátneho dopytu, toto však mohlo byť spôsobené aj relatívne nízkymi uvažovanými redistribučnými zmenami. A nakoniec, zmeny v zložení domácnosti, ktoré vedú k znižovaniu počtu členov domácností a k pomalému znižovaniu počtu domácností, nevedli k zásadným zmenám v agregátom dopyte. V konečnom dôsledku výsledky naznačili, že budúce trendy v spotrebiteľskom dopyte sú starnutím populácie ovplyvnené. Tieto zmeny nie sú spôsobené iba zmenou preferencií jednotlivcov v závislosti od veku, ale do veľkej miery aj rôznou kúpyschopnou silou jednotlivých vekových skupín. Tieto faktory teda vedú ku zmenám v odvetviach výroby ako aj zamestnanosti.

Zdroj: Spracované podľa Lührmann, M.(2005).

R á m ě k 2

Príklad Veľkej Británie

Obdobná štúdia, ktorej cieľom bolo zistiť, ako ovplyvní starnutie populácie agregátny dopyt po tovaroch a službách v budúcnosti, bola vypracovaná na podmienky Veľkej Británie (Lührmann, M., 2008). V priebehu životného cyklu sa potraviny pripravené a konzumované doma, služby pre domácnosti (náklady na opatrovanie detí, na telefón, poštovné atď.) a náklady na energie stávajú dôležitými komponentmi celkových výdavkov na krátkodobú spotrebu. Autorka uvažovala rovnako ako v predchádzajúcom príklade so štyrmi scenármi, v ktorých zohľadňovala čisto izolovaný efekt starnutia populácie na dopyt, zloženie domácnosti, rast celkových výdavkov domácností a medzigeneračnú redistribúciu príjmov. Autorka dospela k záveru, že na agregátny dopyt má zmena vekovej štruktúry obyvateľstva len mierny vplyv, a k obdobným, aj keď nie identickým výsledkom viedli aj výsledky pri zohľadnení zmeny štruktúry domácností ako aj symetrický rast výdavkov. Zmeny v dopyte spôsobené starnutím populácie sú relatívne malé, pretože agregátny dopyt je determinovaný dvomi faktormi: zvýšením celkového počtu populácie nad 60 rokov a relatívnou kúpnu silou rôznych vekových skupín, čo vo Veľkej Británii dáva veľkú váhu populácii v produktívnom veku. Preto relatívne nízka kúpna sila ľudí starších ako 60 rokov znižuje vplyv ich rastúceho podielu na celkovej populácii. Toto vysvetľuje výsledky v štvrtom scenári, v ktorom medzigeneračná redistribúcia smerom k obyvateľom v produktívnom veku kompenzuje zmeny v agregátnom dopyte spôsobené zmenou štruktúry obyvateľstva, zatiaľ čo redistribúcia smerom k obyvateľom v poproduktívnom veku vedie k väčším zmenám v agregátnom dopyte. Pri predpoklade rastu výdavkov iba u tejto vekovej skupiny ľudí, budú podiely výdavkov na služby pre domácnosti, osobné tovary a služby (napr. výdavky na kozmetické produkty, na lieky), voľnočasové tovary (napr. audio vizuálne zariadenia, noviny) a iné služby (napr. koncesionárske poplatky, vstupné poplatky na športové podujatia) rásť o 18,11,13 a 35%. Tento rast by bol kompenzovaný poklesom výdavkov na potraviny pripravené a konzumované doma, na energie, alkohol a cigarety a na tovary pre domácnosť (napr. nábytok, kuchynské zariadenia). Vplyv obmedzenia mobility v staršom veku je viditeľný v nižších podieloch výdavkov na dopravu v tomto scenári, v porovnaní so symetrickým rastom výdavkov a redistribúciou príjmov v prospech mladšej generácie. Aj v tomto prípade dospela autorka k záveru, že zmeny v agregátnom dopyte nie sú spôsobené iba zmenou preferencií v závislosti od veku, ale do veľkej miery zmenou kúpnej sily jednotlivých vekových skupín.

Zdroj: Spracované podľa: Lührmann, M. (2008).

R á m ě k 3

Príklad Belgicka

Tak ako ostatné krajiny aj Belgicko čelí demografickým zmenám. Kým v roku 1950 tvoril podiel obyvateľov nad 65 rokov na celkovom počte obyvateľov len 11 percent, v roku 2000 to už bolo 17% a podľa odhadov sa do roku 2050 tento podiel zvýši až na 26%. V roku 2006 autori M. Lefebvre a kol. skúmali vplyv starnutia populácie na agregátny dopyt v Belgicku. Autori dospeli k záveru, že zníženie podielu mladšej populácie pri súčasnom zvýšení podielu populácie nad 65 rokov bude viesť k miernemu poklesu celkovej spotreby do roku 2050. Podľa ich predikcií, starnutie populácie bude viesť k rastu výdavkov na zdravie, na domácnosť ako aj na voľnočasové aktivity, zatiaľ čo výdavky na dopravu, zariadenia, potraviny a oblečenie by sa mali znižovať. Tieto výsledky sú ovplyvnené najmä tým, že v roku 2050 bude mať veková skupina ľudí do 40 rokov nižšiu váhu na agregátnom dopyte, zatiaľ čo skupina ľudí nad 65 rokov bude tvoriť väčšiu časť populácie. Hoci, v rovnakom čase budú stále tvoriť veľkú skupinu ľudí od 40 do 65 rokov.

Zdroj: Spracované podľa: Lefebvre, M. (2006).

R á m ě k 4

Príklad Francúzska

Autori novej McKinsey štúdie (Desvaux, G. et al., 2010) skúmali extrapolovaním historických trendov správania spotrebiteľov, k akým zmenám v spotrebe dôjde do roku 2030. Podľa ich výsledkov, starnutie populácie do istej miery ovplyvní príjem domácností ako aj rast spotreby, po tom, ako sa počas nasledujúcich dvoch dekád zníži miera participácie na trhu práce o približne 5% a to aj napriek snahám zvýšiť participáciu seniorov. Toto vyvoláva značné obavy najmä po tom, že tento tlak na spotrebu a ekonomický rast bude vyvíjaný v období nižšieho rastu produktivity. Dôsledkom tohto vývoja bude pokles medziročného rastu spotreby. Po odpočítaní nákladov na bývanie a sieťové služby by sa mal počas nasledujúcich dvoch dekád znížiť rast na 1,4 %, z tempa 2 % medzi rokmi 1980-2007. Spotrebiteľia nad 55 rokov budú dominovať, pričom budú do roku 2030 vytvárať až dve tretiny dodatočnej spotreby. Ľudia starší ako 65 rokov sa budú na tejto dodatočnej spotrebe podieľať takmer polovicou. Je dôležité poznamenať, že skupiny staršieho obyvateľstva budú dominovať spotrebe predovšetkým v dôsledku ich zvyšujúceho sa počtu a nie kvôli tomu, že by sa stali v porovnaní s ostatným obyvateľstvom bohatšími. V skutočnosti bude segment spotrebiteľov vo vyššom veku v porovnaní s ostatným obyvateľstvom menej bohatší a bude musieť čeliť väčšiemu poklesu v príjmoch pri odchode na dôchodok. Spotrebiteľia vo veku od 40 do 59 rokov budú ďalším dôležitým segmentom tvoriacim až 40% z celkovej spotreby v roku 2030. Staršie domácnosti 65+ budú spolu s domácnosťami od 40 do 59 rokov tvoriť v roku 2030 okolo 68% z celkovej spotreby. V dôsledku pomalšieho rastu agregátnej spotreby sa budú musieť firmy cielene zameriavať na vybrané čiastkové segmenty trhu s vyššími mierami rastu. Kvôli demografickým, spoločenským a ekonomickým trendom by malo vo Francúzsku dôjsť počas nasledujúcich 20 rokov k relatívne veľkým zmenám v zložení priemerného spotrebného koša. Potraviny pripravené a konzumované doma budú mať v roku 2030 nižší podiel na celkovej spotrebe, zatiaľ čo podiel základných služieb, vrátane výdavkov na vzdelávanie, zdravotnú starostlivosť a dopravu bude rásť. Podiel hi-tech produktov a služieb (ako IKT služieb a elektroniky) na celkovej spotrebe bude rásť, zatiaľ čo podiel výdavkov na zariadenie, spotrebiče, oblečenie a doplnky bude klesať. Výdavky ľudí nad 65 rokov budú zamerané najmä na elektroniku, zdravotnú starostlivosť a IKT služby.

Zdroj: Spracované podľa: Desvaux, G. et al. (2010).

2.4. Nové príležitosti pre inovatívne firmy ako reakcia na potreby seniorov

Starnúca povojnová Baby boom generácia v Európe, Austrálii ale aj severnej Amerike signalizuje príchod novej generácie seniorov, zdravších, vzdelanejších a finančne nezávislejších. Ľudia tejto generácie majú rôznorodejšie záujmy a viacej peňazí mýňajú na komunikačné technológie, elektroniku ako aj voľnočasové aktivity a tovary (Coughlin, J., F., Lau, J., 2006b). Mnohé krajiny zakomponovávajú iniciatívy týkajúce sa technológií a starnutia do národných R&D politik alebo inovačných stratégií³⁸. Úspešné stratégie sa môžu veľmi rýchlo presunúť z národných „medzier“ na trhu na svetový trh. Aj keď existuje všeobecný konsenzus, že technológia môže zo starnutia populácie spraviť výhodu, v súčasnosti máme k dispozícii len málo informácií o tom, ako to docieľiť. Dodnes však v mnohých krajinách pretrváva dojem, že trh služieb pre seniorov je záležitosťou hlavne vládnych programov, čo mnohé firmy odrádza vstúpiť

³⁸ Podľa Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru by malé a stredné podniky mali byť srdcom budúceho Európskeho inovačného plánu.

na tento potenciálny trh. Avšak perspektívu v novom segmente trhu vidia aj mnohé univerzity, ktoré sa snažia prispieť k tejto oblasti nielen teoreticky, ale aj prakticky. Takýmto príkladom je napríklad Massachusetts Institute of Technology, ktorý vytvoril už v roku 1999 MIT AgeLab³⁹, kde sa snaží nové myšlienky a nápady tvorivo pretransformovať do praktických riešení, ktoré by pomohli zlepšiť zdravie ľudí a umožnili by im viesť čo najdlhší aktívny život. AgeLab vytvorili partnerstvo so súkromným sektorom aby ľahšie pretransformovali teoretické myšlienky na praktické riešenia pre seniorov.⁴⁰

J. F. Coughlin a J. Lau (2006a) upravili Maslowovu pyramídu potrieb tak, aby lepšie odrážala potreby starších spolu so zodpovedajúcimi technológiami, aplikáciami a službami, ktoré by boli odpoveďou na ich požiadavky.

Obrázok 1
Potreby starších a príležitosti pre inovácie

Zdroj: Upravené podľa: Coughlin, J., F., Lau, J.(2006a).

Obrázok 1 znázorňuje tak potreby starších, ako aj príležitosti pre inovácie súvisiace so starnutím populácie, ktoré napomáhajú zlepšovať kvalitu života starších a to nielen v oblasti zdravia, ale v piatich rôznych dimenziách potrieb prispievajúcich ku kvalitnejšiemu starnutiu, pričom dochádza k postupnému stieraniu hraníc medzi jednotlivými potrebami.

Zdravie

Ako naznačuje obrázok 1, zdravie je najzákladnejšou potrebou. Táto dimenzia potrieb naznačuje základné potreby ako sú fyzické zdravie, zdravá výživa, oblečenie a bývanie. Výsledky

³⁹ Na Slovensku môžeme spomenúť obdobnú iniciatívu, európsky projekt projekt MonAMI (Inteligentné prostredie v službách hlavného prúdu), do ktorého sa zapojila Strojnícka fakulta Technickej univerzity v Košiciach. Tento projekt poukazuje na to, ako môžu IKT služby hlavného prúdu v Európe ponúkať prístupné a užitočné služby, ako aj moderné technické pomôcky staršej populácii v snahe zvyšovať kvalitu ich života.

⁴⁰ <<http://agelab.mit.edu/>>.

nedávnych štúdií naznačujú, že ľudia sa dnes dožívajú vyššieho veku a zostávajú dlhšie zdraví.⁴¹ Príležitosť tkvie skôr v rastúcom dopyte po spôsoboch predchádzania chronických chorôb a spôsoboch vedenia zdravého životného štýlu s pribúdajúcim vekom, ako v dopyte po technológiách, ktoré sú nápomocné v čase úbytku síl. Inteligentné systémy nachádzajúce sa v našich domoch by mali vedieť zlepšiť náš výber jedál, optimalizovať pohyb a motivovať nás k zdravému životnému štýlu, rovnako ako dnes monitorujú naše neúspechy. Teda v oblasti inovácií by sa malo viac pozornosti venovať proaktívnemu správaniu, ktoré má dosah na naše zdravie a môže prispieť ku kvalitnejšiemu starnutiu. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť vznik Európskeho partnerstva pre inovácie, zameraného na aktívne a zdravé starnutie,⁴² ktoré bolo vybrané ako prvé partnerstvo pre inovácie na riešenie demografických zmien a sociálno-ekonomických dôsledkov, ale taktiež aj kvôli inovačnej kapacite v oblasti zdravia, ktorá by mohla prispieť k rastu HDP až deviatimi percentami.⁴³ Hlavným cieľom tohto partnerstva je do roku 2020 zvýšiť priemernú dĺžku dožitia v zdraví v EÚ v priemere o 2 roky. Založenie tohto partnerstva je snahou o podporu rozvoja inovatívnych produktov a služieb, vďaka ktorým budú môcť starší ľudia viesť dlhšie zdravý, aktívny a nezávislý život.

Bezpečnosť

Hneď za zdravím sa nachádza ďalšia základná potreba a tou je bezpečnosť. Do popredia sa dostávajú technológie monitorovania bezpečnosti starších, či už v ich domácnostiach alebo zariadeniach dlhodobej starostlivosti. Rastie dopyt po zariadeniach, ktoré monitorujú a podávajú správy o správaní jednotlivcov. Tieto systémy ponúkajú elektronické spojenie v prípade núdze, či už ide o pacientov s Alzheimerovou chorobou alebo jednotlivcov žijúcich osamote. V mnohých krajinách EÚ je využívanie technológií inteligentného domu relatívne nové a služby vzťahujúce sa k tejto technológii sú dokonca ešte menej rozvinuté. V súčasnosti existuje v rámci Európy snaha identifikovať potreby a možnosti štandardizácie služieb inteligentných domov pre starších a zdravotne postihnutých ľudí. Tejto problematike sa bližšie venovali napr. realizátori projektu „Smart House services for elderly and disabled people“ (2008).⁴⁴ V oblasti bezpečnosti majú široké využitie roboty a robotické zariadenia.

V roku 2004 vznikla v EÚ European Robotics Technology Platform (EUROP)⁴⁵. Cieľom tejto platformy je predovšetkým posilnenie európskej konkurencieschopnosti v oblasti výskumu a vývoja robotov na globálnych trhoch, ako aj zlepšenie kvality života obyvateľov európskych krajín. S ohľadom na rozsiahle investície v Kórei, Japonsku a USA Európa s cieľom

⁴¹ KOM(2006) 571 v konečnom znení.

⁴² <<http://www.aer.eu/main-issues/health/active-and-healthy-ageing-innovation-partnership.html>>.

⁴³ Toto partnerstvo je súčasťou stratégie Inovácia v Únii, ktorého cieľom je podpora konkurencieschopnosti EÚ, pričom sa zameriava najmä na výzvy ako zmena klímy, energetická a potravinová bezpečnosť, zdravie a starnutie populácie. Únia inovácií je hlavnou iniciatívnou stratégiou Európa 2020, ktorá má podnietiť a urýchliť inovácie v Európe a napomáhať odstraňovať prekážky, ktoré bránia prenikaniu dobrých nápadov na trh.

⁴⁴ <<http://www.cen.eu/cen/Services/Business/Value/Documents/Project11SmartHouseServices.pdf>>.

⁴⁵ <<http://www.robotics-platform.eu/cms/index.php>>.

udržania konkurencieschopnosti čelila výzve, skoordinať aktivity všetkých zainteresovaných osôb v oblasti európskej robotiky.

Rovnako aj Európsky hospodársky a sociálny výbor (2007, str. 4) si uvedomuje dôležitosť spomínaných potrieb, pričom zdôraznil, že: „v súvislosti so starnutím obyvateľstva dostanú témy zdravie a bezpečnosť aj vo svete práce nové významy a prejdú zmenami, ktoré bude potrebné pozorne analyzovať a vyhodnotiť.“⁴⁶

Sociálne potreby

Inovácie, ktoré by dokázali naplniť tieto potreby zahŕňajú technológie nápomocné pre starších jednotlivcov hľadajúcich spojenie s ostatnými ľuďmi, zatiaľ čo zároveň udržiavajú aj ich slobodu a nezávislosť. Najvýznamnejšiu potrebu spomedzi tejto škály predstavuje pravdepodobne doprava. Na jej dôležitosť upozorňuje aj Európsky hospodársky a sociálny výbor (2008, s. 5), podľa ktorého: „samostatnosť a mobilita sú podstatné predpoklady kvality a aktivity v starobe.“ Dokonca aj keď máte zdravie, nemáte nič pokiaľ je to mimo vášho dosahu. V súvislosti s týmto sa do popredia dostávajú technológie, ktoré umožňujú bezpečnejšie viesť auto aj ľuďom v staršom veku, rovnako ako technológie, ktoré umožňujú bezpečnejšie používanie verejnej hromadnej dopravy.

So zábavou, ktorá je spojená so začleňovaním jednotlivca do sociálnych skupín, súvisia aj nové technológie, ktoré umožňujú prístup do nových sociálnych sietí. V súčasnosti je e-mail stále najrozšírenejšou technologickou inováciou, ktorá umožňuje spojenie starších ľudí s rovesníkmi alebo s členmi svojej rodiny. Podľa údajov Eurostatu v EÚ 27 používalo v roku 2010 internet na komunikáciu aspoň jedenkrát týždenne približne 37 % jednotlivcov vo veku od 55 do 74 rokov, pričom toto číslo v roku 2004 predstavovalo len 14 %. Preto je tu otvorený stále veľký priestor pre podnikateľské aktivity.

Obrovský potenciál pre zlepšenie schopnosti vyrovnáť sa so starnutím populácie v Európe, predstavujú aj informačno-komunikačné aplikácie, vrátane alarmov na privolanie pomoci, Telehealth, tele-starostlivosť (Tele-care), inteligentné systémy domácností a informačno-komunikačné technológie (IKT) umožňujúce flexibilné spôsoby práce. Európsky priemysel by mohol ťažiť z obrovských obchodných príležitostí, no zdá sa však, že IKT aplikácie ešte nepatria medzi služby zamerané pre masový trh starších a ešte nie je ani dostatočne vyvinutý trh s IKT inovatívnymi riešeniami problémov spojených so starnutím populácie. V tejto súvislosti nedávno prijala Európska komisia (2007) v rámci svojej iniciatívy i2010⁴⁷ „Akčný plán pre informačné a komunikačné technológie pre starnúcu spoločnosť“, v ktorom bolo zdôraznené, že ak Európa včas zareaguje na výzvy a prekoná technické a regulačné prekážky, ako aj prekážky vyplývajúce z nedostatočnej informovanosti spotrebiteľov, môžu sa IKT pre dôstojné starnutie stať motorom pre zamestnanosť a hospodársky rast a môžu sa stať úspešným rozhodujúcim

⁴⁶ <<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.eco-opinions.14174>>.

⁴⁷ A European information society for growth and employment

trhom pre Európu.⁴⁸ Hlavné prekážky (napr. nízka informovanosť o príležitostiach a potrebách užívateľov, nedostatočné sprostredkovanie skúseností, vysoké náklady na vývoj a patentovanie atď.), ktoré bránia rozvoju IKT trhu v súvislosti so starnutím populácie prezentovala na konferencii vo Viedni⁴⁹ napr. Gareis, K. (2008). Rozsiahlejší výskum v oblasti identifikovania trhových bariér brániacich využívaniu IKT pre dôstojné starnutie bol realizovaný v rámci projektu (2008-2010) financovaného Európskou komisiou „ICT & Ageing – European Study on Users, Markets and Technologies“.⁵⁰

Potreba uznania (potreba svojho prínosu)

Takmer na vrchole pyramídy sa nachádza potreba uznania. Potreba uznania sa spája s tým, ako si daná osoba váži seba samého a je kombináciou sebavedomia a uvedomenia si svojho celoživotného prínosu pre spoločnosť. Potreba svojho vlastného prínosu je viac ako iba nadobudnuté zručnosti a vedomosti, tiež si vyžaduje sebaistotu, najmä v tom, že človek je stále čulý, že vlastní alebo vie poskytnúť hodnoty, ktoré iní od neho očakávajú, napr. starostlivosť o vnúcatá, dobrovoľníctvo, zotrvanie v práci atď. Technológie, ktoré umožňujú ľuďom nadobudnúť stratenú sebadôveru sú neustále k dispozícii, napríklad navigačné systémy pre ľudí s poruchami orientácie atď.

Celoživotné kognitívne funkcie sú rozhodujúce pre to, aby sme osobne mohli byť plnohodnotným členom rodiny, komunity, spoločnosti. Do popredia sa čoraz viac dostávajú technológie, ktoré dokážu stimulovať zmyslové funkcie. Ako príklad môžeme uviesť japonskú hru umožňujúcu stimulovať mentálne funkcie, ktorú Nintendo uviedlo na trh pre 50+ ročných a zaraz sa stala veľkým hitom.

Základným prvkom v starnúcej spoločnosti, ktorý umožňuje starším jednotlivcom dlhšie sa udržať v práci a zachovať si adekvátnu produktivitu práce, je celoživotné vzdelávanie. Sme svedkami toho, ako dochádza k zmenám obsahu a metód učenia sa, vzdelávanie sa stáva čoraz viac založené na IKT, ale aj na informálnom celoživotnom vzdelávaní (K. Ala-Mutka et al., 2008).

Dedičstvo

Vrchol pyramídy predstavuje túžbu starších po prostriedkoch, ktoré by im umožnili zostaviť a odovzdať svoje dedičstvo. Tento najzložitejší stupeň potrieb čo sa týka realizácie, môže vzbudzovať u starších veľký záujem, najmä preto, že nepredstavuje iba vlastné naplnenie a realizáciu jednotlivca, ale aj potenciálnu pomoc ostatným dosiahnuť rovnaké, či obdobné ciele. Technológie, ktoré umožňujú starším jednotlivcom zostaviť svoj „príbeh“ a odovzdať svoje skúsenosti budúcim generáciám prispievajú ku skvalitneniu života starších, ale aj obohatia mladšie

⁴⁸ KOM (2007) 332 v konečnom znení.

⁴⁹ Konferencia e-Inclusion Ministerial Conference & Expo sa konala 30.11. – 2. 12. 2008 vo Viedni.

⁵⁰ <http://www.ict-ageing.eu/?page_id=244>.

generácie.⁵¹ Relatívne novému fenoménu v marketingu „písanie odkazov“ (legacy writing) , ktorý sa stáva u staršieho obyvateľstva čoraz populárnejším sa venujú napr. S. Guillemot, B. Urien (2010).

Okrem technológií môže ku zvýšeniu kvality života prispieť aj solidarita medzi generáciami, či obyčajná ústretovosť podnikateľov (napr. dostupné parkovanie, výstavba bezbariérových budov, reklamné letáky s dostatočne veľkým písmom, automatické otváranie dverí atď.), ktorá nielenže môže prispieť ku spomínanej vyššej kvalite starších, ale môže pritiahnúť aj nových potenciálnych zákazníkov.

Nedávny výskum zmeny spotrebiteľského správania v súvislosti so starnutím populácie realizovaný spoločnosťou McKinsey (G. Desvaux, 2010) naznačil, že pre úspešnosť firmy bude v budúcnosti viac ako inokedy predtým potrebné zamerať sa na potreby a správanie kľúčových segmentov, pričom práve starší ľudia sa stávajú dôležitým, ak nie najdôležitejším segmentom. Podľa tejto štúdie bude vo Francúzsku medzi rokmi 2007-2030 viac ako polovica dodatočnej spotreby vytvorená obyvateľmi nad 65 rokov. Ďalej zdôraznili týchto päť trendov, ktoré by spoločnosti s ambíciami uspieť na trhu mali brať do úvahy:

- **Boj o hodnoty** – nízke náklady sa stávajú čoraz dôležitejšie najmä pre ľudí v poproduktívnom veku, ktorým sa príjmy v porovnaní s produktívnym vekom znižujú, ale náklady sa stávajú čoraz dôležitejšími aj pre ľudí v produktívnom veku, najmä z dôvodu neistých ekonomických podmienok v budúcnosti.
- **Zdravie a wellness** – zdravie je záležitosťou mladých ale aj seniorov. U mladých rastie dôraz na zdravý a aktívny životný štýl a u starších je to snaha o zachovanie imidžu „navždy mladý“, snaha viesť nezávislý a mobilný život.
- **Spoločenský život** – tým, že sa mení štruktúra tradičnej rodiny, či už je to v dôsledku vyššej rozvodovosti, alebo starnutiu populácie, do popredia sa čoraz častejšie dostáva potreba viacej sa začleniť do spoločnosti, či už do komunitného života prostredníctvom napr. dobrovoľníckych prác, alebo prostredníctvom rôznych online vytvorených komunit.
- **Pohodlie** – spoločenské zmeny ako napríklad väčšia vyťaženosť v práci a menší počet členov rodiny vedú k rastúcemu dopytu po produktoch, ktoré jednotlivcom zabezpečia väčší komfort.
- **Digitálne pripojenie** – dopyt po hi-tech produktoch by mal rásť vo všetkých segmentoch. Dôraz by sa preto mal klásť najmä na inovácie a inovatívne produkty. Vo Francúzsku by sa podiel trhu s elektronikou mal zvýšiť z 23 % v roku 2007 na 33 % v roku 2030.

Autori F. Kohlbacher, C. Herstatt, T. Schweisfurth (2011) zasa zdôraznili, že jednou z ciest pre etablovanie sa striebornom trhu bez toho aby boli vylúčení mladší zákazníci, je sústredenie sa na sebestačnosť (autonómnosť). Sľubnú budúcnosť pre firmy podľa týchto autorov

---

⁵¹ Spracované podľa Coughlin, J., F., Lau, J.(2006a).

predstavuje ponúkanie riešení, ktoré by ľuďom umožnili udržať si dlhšie sebestačnosť a používať produkty sebestačne. Pre firmy, ktoré si chcú udržať dostatočnú konkurencieschopnosť na striebornom trhu je ďalej rozhodujúce zvolenie vhodnej inovačnej stratégie. Firmy môžu zvoliť jednak inovačné stratégie, ktorých cieľom je vývoj a propagovanie produktov a služieb špeciálne zameraných na starších ľudí (poskytovanie jedinečných riešení)⁵², ďalej sa môžu rozhodnúť pre inovačné stratégie, ktorých cieľom je prispôsobenie produktov a služieb špeciálne starším ľuďom (poskytovanie rozšírených riešení)⁵³. Môžu sa však rozhodnúť aj pre univerzálne riešenia, ktorých cieľom je vyvinúť vekovo-neutrálne produkty a služby, ktoré poskytujú užitočnosť starším ľuďom, ale rovnako tak sú zaujímavé aj pre mladších zákazníkov. Nemôžeme však zabudnúť ani na to, že dôležitou úlohou v našej starnúcej spoločnosti je vývoj takých technologických výrobkov, ktoré by zohľadňovali potreby starších, čomu sa venuje gerontotechnológia (Fukuda, R., 2011).

2.5. Export

V súčasnosti neexistuje veľa štúdií, či už domácich alebo zahraničných, ktoré by sa venovali otázke vplyvu starnutia populácie na export danej krajiny, regiónu, alebo zoskupenia určitých krajín. Ako jednu zo svetlých výnimiek možno uviesť napr. čiastkové výsledky výskumu C. Vistesena (2009), ktorý tvrdí, že krajiny, ktoré budú čeliť v budúcnosti problémom súvisiacim so starnutím populácie, v prípade, že si budú chcieť udržať vyššie tempo rastu HDP, sa budú musieť vo väčšej miere spoliehať na zahraničný dopyt a export. Ďalej čínski výskumníci z Pekingskej univerzity Y. Yao, M. Yu (2009) vo svojej štúdií tvrdia, že exportne orientovaný rastový model v Číne je pre ňu nevyhnutnou voľbou vzhľadom na demografický vývoj⁵⁴ a nízky stupeň urbanizácie. J. Banister, D.E. Bloom, L. Rosenberg (2010) vo svojej štúdií „Starnutie populácie a ekonomický rast“ upozornili, že jedným z faktorov, ktoré môžu ovplyvniť rast Číny môže byť okrem iného aj narazenie na limity globálnych exportných trhov. D.E. Bloom, D. Canning, L. Rosenberg (2011) zasa zdôraznili význam vhodnej obchodnej politiky pre krajiny, ktoré majú záujem využiť svoju demografickú dividendu.⁵⁵ Podporovaním exportu by mohli tieto krajiny zvyšovať zamestnanosť. Zároveň zdôraznili, že nie všetky krajiny môžu dosahovať čistý export v tom istom čase.

Slovensko je dlhodobo vysoko otvorená ekonomika, čo v prípade priaznivej globálnej konjunktúry predstavuje vysoký rastový potenciál, avšak ako sme toho boli svedkami počas nedávnej krízy, negatívny vývoj v externom prostredí znamená pokles zahraničného dopytu a teda negatívny vplyv na celú našu ekonomiku. Export Slovenskej republiky smeruje predovšetkým do

⁵² Napríklad spoločnosť Cyberdyne uviedla na trh nový model robotického „oblečenia“ Robot Suit Hal.

⁵³ Napríklad japonská firma Fujitsu viedla v roku 2008 na trh upravený Raku Raku notebook.

⁵⁴ Podľa predikcií by malo byť v roku 2050 nad 60 rokov viac ako 30 % populácie Číny.

⁵⁵ Podstatou konceptu demografickej dividendy je to, že vo fáze rastúceho podielu dospelých zložky populácie majú tieto krajiny klesajúce hodnoty indexov závislosti, pričom rastie podiel populácie v produktívnom veku, teda zvyšuje sa aj potenciál rastu týchto krajín.

krajín EÚ 27, pričom podľa údajov ŠÚ SR v roku 2010 podiel exportu do týchto krajín predstavoval okolo 84 %. Najvýznamnejším partnerskými krajinami SR z hľadiska objemu vývozu boli v tomto období Nemecko (19,3 %), Česká republika (14 %), Poľsko (7,3 %), Francúzsko (6,9 %), Maďarsko (6,7 %) a Rakúsko (6,7 %).

V súčasnosti sa štruktúra slovenskej ekonomiky výrazne odlišuje od štruktúry členských štátov EÚ 15 (Dujava. D., 2010). Táto odlišnosť spočíva najmä vo vyššom podiele sektora výroby tovarov a nižšom podiele sektora služieb na celkovej pridanej hodnote ekonomiky Slovenska. V poslednom štvrtroku 2010 bola bilancia zahraničného obchodu so službami záporná, na úrovni -0,399 % HDP, t.z. viacej služieb sa doviezlo ako vyviezlo. Zmena štruktúry slovenskej ekonomiky by mala teda viacej smerovať k rýchlejšiemu rozvoju služieb, predovšetkým tých, o ktoré bude v budúcnosti záujem. V súvislosti so starnutím populácie je možné predpokladať najmä vyšší záujem o zdravotnícke, kúpeľné, vzdelávacie, kozmetické služby, ale aj komplexné služby spojené s turistikou. Zvýšený potenciál vyvážených služieb by tak mohol napomôcť k väčšej diverzifikácii štruktúry exportu.

Rýchlejší rozvoj služieb by mohol prispieť k rozšíreniu aktivít domáceho podnikateľského sektora, čo by mohlo byť atraktívne aj pre malé a stredné podniky, ktoré podľa údajov SIMS tvoria približne 25 % z celkového počtu aktívnych exportérov, ktorých je približne 9 400 (SIMS, 2010). Zo skupiny verejných služieb, Slovensko zaostáva najmä v poskytovaní služieb v oblasti vzdelávania (ich podiel na celkovej pridanej hodnote v roku 2008 predstavoval iba 2,8 %, kým v EÚ15 až 5 %), ale aj v oblasti zdravotníckych a sociálnych služieb (na Slovensku tento podiel predstavoval 2,9 %, v porovnaní s EÚ15, kde bol tento podiel na úrovni 7,3 %), pričom možno predpokladať, že v súvislosti so starnutím populácie dôjde v týchto oblastiach k zvýšeniu dopytu. Podľa prepočtov V. Páleníka (2009, s. 24) by „v záujme prejavovania priaznivých výsledkov bolo žiadúce zamerať nadprahové množstvo nášho exportu na dopyt starších v EÚ 15, pričom ako optimálna sa ukazovala 50 % špecializácia nášho exportu, čo by viedlo k dodatočnému rastu HDP o 1,5 p.b.“. Špecializovanie sa na potreby striebornej ekonomiky by nielenže malo pozitívny vplyv na ekonomický rast Slovenskej republiky, ale zmiernila by sa aj senzitivnosť Slovenska na konjunktúrny cyklus, z dôvodu nižšej citlivosti dopytu striebornej ekonomiky na jeho priebeh.

ZHRNUTIE

Práca poskytuje pohľad na demografický, spoločenský ako aj ekonomický rozmer starnutia populácie v Európe. V rámci ekonomického rozmeru, možno vo svetovej literatúre pozorovať dva smery: jeden ktorý starnutie populácie vníma ako záťaž pre spoločnosť a druhý, ktorý práve naopak, v starnúcej populácii vidí nový potenciál ekonomického rastu. Starnutie populácie, pri ktorej môže dochádzať nielen k zmene preferencií spotrebiteľov ale aj k zmene kúpyschopnosti v závislosti od jednotlivých vekových skupín, môže v budúcnosti ovplyvniť tak celkový agregátny dopyt, ako aj štruktúru spotrebiteľského koša, čo následne môže viesť ku zmenám v odvetviach výroby ako aj zamestnanosti. Podľa niektorých autorov (napr. Coughlin, J., F., Lau, J., 2006) starnúca povojnová Baby boom generácia v Európe signalizuje príchod novej generácie seniorov, ktorí sú zdravší, vzdelanejší a finančne nezávislejší. Ľudia tejto generácie majú rôznorodejšie záujmy, viacej peňazí mŕňajú napr. na komunikačné technológie, elektroniku a voľnočasové aktivity a tovary. Toto môže znamenať významné príležitosti pre inovatívne firmy. Tieto inovácie, ktoré by prispeli ku kvalitnejšiemu starnutiu, sa neobmedzujú len na oblasť zdravia, ale je možné rozšíriť ich na všetky oblasti Maslowovej pyramídy potrieb, či už je to teda spomínané zdravie, ktoré predstavuje najzákladnejšiu potrebu, alebo bezpečnosť, spoločenské potreby, potreby uznania ale aj potrebu zanechania dedičstva. V mnohých krajinách však pretrváva predstava, že trh služieb seniorov je záležitosťou najmä vládnych programov a mnohé firmy nemajú dostatočnú motiváciu vstúpiť na tento potenciálny trh. Avšak perspektívu v tomto odvetví vidia aj mnohé univerzity, ktoré vytvárajú partnerstvá so súkromným sektorom aby ľahšie pretransformovali teoretické myšlienky na praktické riešenia pre seniorov.

V súčasnosti existuje len veľmi málo štúdií, ktoré analyzujú dopad starnutia populácie na agregátny dopyt na makro úrovni a ešte menej štúdií, ktoré by sa venovali otázke vplyvu starnutia populácie na export danej krajiny, regiónu, alebo zoskupenia určitých krajín. Podľa predbežných prepočtov V. Páleníka (2009, s. 24) by „v záujme prejavovania priaznivých výsledkov bolo žiadúce zamerať nadprahové množstvo nášho exportu na dopyt starších v EÚ15, pričom ako optimálna sa ukazovala 50 % špecializácia nášho exportu, čo by viedlo k dodatočnému rastu HDP o 1,5 p. b.“. Špecializovanie sa na potreby striebornej ekonomiky by nielenže malo pozitívny vplyv na ekonomický rast Slovenskej republiky, ale zmiernila by sa aj senzitivnosť Slovenska na konjunktúrny cyklus, z dôvodu nižšej citlivosti dopytu striebornej ekonomiky na jeho priebeh. Z tohto dôvodu, chceme ďalším výskumom v uvedenej oblasti prispieť k hlbšej analýze striebornej ekonomiky, ktorá nie je v odbornej literatúre dostatočne rozpracovaná aj napriek veľkému potenciálu, ktorý tento segment ekonomiky predstavuje.

LITERATÚRA

ALA-MUTKA, K., et al. (2008): Active Ageing and the Potential of ITC for Learning. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISSN: 1018-5593.

BANISTER, J. – BLOOM, D.E. – ROSENBERG, L. (2010): Population Aging and Economic Growth. PGDA Working paper No 53. Harvard School of Public Health.

BANKS, J. – BLUNDELL, R. – TANNER, S. (1998): Is There a Retirement –Savings Puzzle? American Economic Review 88, pp. 769 – 788.

BÉRUBÉ, G. – CÔTÉ, D. (2000): Long – Term Determinants of the Personal Savings Rate: Literature Review and Some Empirical Results for Canada. Working Paper 2000-3. Bank of Canada. ISSN 1192-5434.

BIGGS, S. – PHILLIPSON, CH. – LEACH, R. – MONEY, A. (2006): Culture of Consumption. Baby Boomers and Adult Aging in Public Policy: The Changing Relationship Between Production and Consumption. Working Paper No 27. Birbeck College, London.

BLOOM, D. E. and others (2006): Demographic Change, Social Security Systems and Savings. NBER Working Paper 12621, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.

BLOOM, D. E. – CANNING, D. – ROSENBERG, L. (2011): Demographic Change and Economic Growth in South Asia. PGDA Working Paper No 67. Harvard School of Public Health.

BLOOM, D. E. – CANNING, D. (2008): Global demographic change: Dimension and economic significance. In: Population and Development Review, volume 34, pp 17 – 51.

BONSANG, E. – PERELMAN, S. – VAN DEN BOSCH, K. (2005): Income, Wealth and Consumption Inequality. In Börsch-Supan, A. et al. Health, Ageing and Retirement in Europe – First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. Mannheim: MEA. Dostupné na: <http://www.shareproject.org/t3/share/uploads/tx_sharepublications/CH_6.5.pdf> dňa 11. 8. 2011.

BRUNCKOVÁ, M. – MACHLICA, G. – VAŇO, M. (2010): Miera úspor na Slovensku. Ekonomická analýza 19. Inštitút finančnej politiky, Ministerstvo financií SR.

BRUMBERG, R. – MODIGLIANI, F. (1954): Utility Analysis and Consumption Function: An Attempt at Integration. In KURIHARA, K. Post –Keynesian Economics. New Brunswick: Rutgers University Press.

CABRINI, P. – AJIT, K. (2006): Over 50 and ready to shop: serving the aging consumer. Journal of Business Strategy. Vol. 27, No. 6, pp 18-28. Emerald Group Publishing Limited. ISSN: 0275-6668.

CARROLL, C. – SUMMERS, L.H. (1991): Consumption Growth Parallels Income Growth: Some New Evidence. In National Saving and Economic Performance, edited by B.D. Bernheim, J. B. Shoven. University of Chicago Press.

CASTLES, F. G. (2000): Population Aging and the Public Purse: How Real Is the Problem? Paper presented at the Australasian Political Studies Association Conference, Canberra, October 3 – 6. Dostupné na: <<http://apsa2000.anu.edu.au/confpapers/castles1.rtf>>, dňa 8. 8. 2011.

Communication from the Commission on European values in the globalised world: Contribution of the Commission to the October Meeting of Heads of State and Government, KOM(2005)525 v konečnom znení/.

COUGHLIN, J., F. – LAU, J. (2006a): Cathedral Builders wanted: Constructing a new vision of technology for old age, Public Policy & Aging Report, Winter 2006, 48.

COUGHLIN, J., F.– LAU, J. (2006b): Global aging & technology policy: Extending the vision of innovation in aging societies. Presented at the 9 th International Conference on Technology Policy and Innovation, Santorini, Greece, June 21, 2006.

COUGHLIN, J., F. (2008): Lecture on Aging, Innovation and Policy. Massachusetts Institute of Technology. Dostupné na: <<http://www.cscollge.gov.sg/cgl/events/Ageing,%20Innovation%20and%20Policy%20by%20Joseph%20Coughlin.pdf>>, dňa 1. 9. 2011.

CHRISTELIS, D. – JAPPELLI, T. – PACCAGNELLA, O. – WEBER, G. (2009): Income, wealth and financial fragility in Europe. Journal of European Social Policy 19:359-376.

CHRISTELIS, D. – JAPPELLI, T. – PADULA, M. (2008): Real and Financial Assets in SHARE Wave2. In: Socio – Economic Status. Health, Ageing and Retirement in Europe (2004 – 2007). Starting the Longitudinal Dimension. Dostupné na: <<http://www.share-project.org/t3/share/index.php?id=361&L=0>>, dňa 30. 7. 2011.

CHRISTELIS, D. – JAPPELLI, T. – PADULA, M. (2005): Wealth and Portfolio Composition. In: A. Börsch-Supan et al. Health, Ageing and Retirement in Europe - First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe, 310-317. Mannheim: MEA.

Committee of Regions (2009): Hoe to Promote Ageing Well in Europe: Instruments and tools available to local and regional actors. Dostupné na: <<http://www.cor.europa.eu/pages/DocumentTemplate.aspx?view=folder&id=890f4bac-d901-49c0-b7e3-7e118a83ee3d&sm=890f4bac-d901-49c0-b7e3-7e118a83ee3d>>, dňa 6. 10. 2011.

Deloitte (2011): Consumer 2020, Reading the signs. London.

DESVAUS, G. at al. (2010): Meeting the 2030 French consumer. How European-wide trends will shape the consumer landscape. McKinsey&Company.

DUJAVA, D. (2010): Komparácia štruktúry ekonomiky SR a EÚ 15. Working papers 24. Ekonomický ústav SAV. ISSN 1337-5598.

Deutsche Welle (2005): Discovering the Silver Economy. Dostupné na: <www.dw.world.de>, dňa 20. 10. 2011.

European Commission (2007): European Demography report. Europe's demographic future: facts and figures / SEC (2007) 638 v konečnom znení/.

European Commission (2010a): Europe 2020. A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth.

European Commission (2008): European Demography report – Meeting Social Needs in an Ageing Society./ SEC (2008) 2911 v konečnom znení/.

European Commission (2010b): European Demography report.

European Commission (2006): The Demographic Future of Europe – From Challenge to Opportunity. Luxembourg: Office for official Publications of the European Communities. /KOM (2006) 571 v konečnom znení/.

Európska komisia (2007): Dôstojné starnutie v informačnej spoločnosti. Iniciatíva i2010. Akčný plán: informačné a komunikačné technológie pre starnúcu spoločnosť /KOM (2007) 332 v konečnom znení/.

Európska komisia, Generálne riaditeľstvo pre komunikáciu (2009): Príležitosť a výzva. Migrácia v Európskej únii. Dostupné na:

<<http://ec.europa.eu/publications/booklets/move/81/sk.doc>>, dňa 12. 8. 2011.

Európska komisia (2010): Návrh Rozhodnutie Európskeho parlamentu a Rady o Európskom roku aktívneho starnutia (2012). /KOM (2010) 462 v konečnom znení/.

Európska Komisia (2009): Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov. Riešenie otázky vplyvu starnutia obyvateľstva v EÚ (Správa o starnutí obyvateľstva 2009). Brusel. /KOM (2009) 180 v konečnom znení/.

European Economic and Social Committee: Contribution of the EESC on European Innovation policy. Dostupné na:

<http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/641_innovation_enweb.pdf>, dňa 6. 10. 2011.

Európsky hospodársky a sociálny výbor (2007): Vplyv starnutia obyvateľstva na ekonomiku a rozpočet. Dostupné na: <<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.eco-opinions.14174>>, dňa 5. 10. 2011.

Európsky hospodársky a sociálny výbor (2008): Zohľadňovanie potrieb starších osôb. Dostupné na: <<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.soc-opinions.14325>>, dňa 5. 10. 2011.

FRIED, L.P. – HALL, W.J. (2008): Leading on behalf of an ageing society. In Journal of the American Geriatric Society, volume 56, pp 1791 – 1795.

FUKUDA, R. (2011): Gerontotechnology for a Super-Aged Society. In: In: Kohlbacher, F., Herstatt, C.: The Silver Market Phenomenon. Marketing and Innovation in the Ageing Society. Germany: Springer. ISBN: 978-3-642-14337-3.

GAREIS, K. (2008): Barriers to the Development of ICT & Ageing Markets in Europe: Some Preliminary Findings. E-Inclusion Ministerial Conference & Expo, 30th November-2nd December 2008, Vienna, Austria. Dostupné na:

<http://ec.europa.eu/information_society/events/cf/einc08/item-display.cfm?id=831>, dňa 22. 8. 2011.

Green Paper on Confronting demographic change: a new solidarity between the generations, /KOM(2005)94 v konečnom znení/.

GUILLEMOT, S. – URIEN, B. (2010): Legacy writing among the elderly: conceptual bases, dimensioning and a proposed scale for measuring motivations. In: Recherche et Applications en Marketing English edition, 25, pp 25-43 Dostupné na:

<http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/58/70/11/PDF/RAM_2010_Guillemot_Urien_English.pdf>, dňa 22. 8. 2011.

JURČOVÁ, D. (2002): Krátky slovník základných demografických pojmov. Bratislava: INFOS-TAT, výskumné demografické centrum.

KOLBACHER, F. – HERSTATT, C. – SCHWEISFURTH, T. (2011): Product Development for the Silver market. In: Kohlbacher, F., Herstatt, C.: The Silver Market Phenomenon. Marketing and Innovation in the Ageing Society. Germany: Springer. ISBN: 978-3-642-14337-3.

KOHLBACHER, F. – WEIHRAUCH, A. (2009): Japan's Silver Market Phenomenon. Golden Opportunity or Rusty Reality? In Japan Close-up. Dostupné na:

<http://www.dijtokyo.org/articles/JCU-0905_SilverMarket.pdf>, dňa 30. 7. 2011 .

KORAGIANNAKI, E. (2009): The Effect of Health on Consumption Decisions in Later Life: Evidence from UK. Centre for Analysis of Social Exclusion. London School of Economics. CASE/136.

LEACH, R. – BIGGS, S. – PHILLIPSON, CH. – MONEY, A. (2007): Boomers and Beyond: intergenerational consumption and the mature imagination. Dostupné na:

<<http://www.consume.bbk.ac.uk/research/biggs.html#outline>>, dňa 18. 8. 2011.

LEFEBVRE, M. (2006): Population Aging and Consumption Demand In Belgium. CREPP-University of Liege.

LETABLIER, M.T. – PENNEC, S. (2003): Changing Family Structure in Europe: New Challenges for Public Policy. Great Britain: European Research Centre. Loughborough University. ISSN: 0956-1013.

LÜHRMANN, M. (2008): Effects of Population Aging on Aggregated UK Consumer Demand. IFS and CEMMAP, London.

LÜHRMANN, M. (2005): Population Aging and the Demand for Goods & Services.

Dostupné na:

<http://www.mea.uni-mannheim.de/uploads/user_mea_discussionpapers/gtyzs5eximf4u8v9_95-2005.pdf>, dňa 18. 8. 2011.

MARTINS, J. O. – GONAND, F. – ANTOLÍN, P. – CH. DE LA MAISONNEUVE – YOO, K.-Y. (2005): The Impact of Aging on Demand, factors markets and Growth. OECD Economics Department Working Paper No. 420, OECD, Paris.

MetLife Mature Market Institute (2010): Demographic Profile of Americans 65+. Metropolitan Life Insurance Company, New York.

Ministerstvo práce a sociálnych vecí ČR (2008): Národný program prípravy na starnutie na obdobie rokov 2008 – 2012: Kvalita života v starobe. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5045/starnuti_cz_web.pdf>, dňa 20. 8. 2011.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2010): Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2010. Bratislava 2011.

Nederlands Normalisatie-instituut, Standard Norge et al. (2008): Smart House Services for Elderly and Disabled People, final report. Dostupné na: <<http://www.cen.eu/cen/Services/Business/Value/Documents/Project11SmartHouseServices.pdf>>, dňa 22. 8. 2011.

MZV SR (2011): OECD v skratke. Informačný mesačník stálej misie SR pri OECD v Paríži, roč. 1, č. 5.

Newsletter n. 6., SEN@ER – Silver Economy Network of European Regions, december 2007. Dostupné na: <http://www.silvereconomy-europe.org/news/documents/SENER_newsletter_6_12-2007.pdf>, dňa 28. 7. 2011.

OECD (2011): Ageing, health and innovation: policy reforms to facilitate healthy and active ageing in OECD countries. /DELSA/HEA(2011)14/.

OKÁLI I. a kol. (2010): Stratégia konvergencie k úrovni vyspelých ekonomík. In: Šikula, M. a kol. Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. Ekonomický ústav SAV. Bratislava, 2010. ISBN: 978-80-7144-179-3. s. 309.

PÁLENÍK, V. (2007): Starnutie, zdravotný stav a determinanty výdavkov na zdravie v podmienkach Slovenska. Ekonomický ústav SAV, Bratislava. ISBN: 987-80-7144-160-1. Dostupné na: <<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/AHEAD.pdf>>, dňa 6. 10. 2011.

PÁLENÍK, V. (2009): Strieborná ekonomika ako možné exportné zameranie slovenskej ekonomiky: aktuálna situácia a potenciál. In: Working papers [online seriál], č. 16, s. 1-40. ISSN 1337-5598. Dostupné na internete: <<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP16.pdf>>.

PAUHOFOVÁ, I. (2005): Dôchodková situácia a formovanie spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva Slovenska. In: Ekonomický časopis, r.53, č. 10, s. 972-990.

PAUHOFOVÁ, I. (2010): Regionálna príjmová stratifikácia populácie na Slovensku. In: Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska. Zborník statí. Ekonomická fakulta, TU Košice. ISBN: 978-80-553-0573-8.

PAUHOFOVÁ, I. (2001): Dôchodková situácia a formovanie spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva v transformujúcej sa ekonomike Slovenska. In: Ekonomický časopis, r. 49, č. 4, s. 769 – 795.

PUŠKÁR, B. (2008): Residential smart buildings. Bratislava: Verlag Dashöfer. ISSN 1335-8634.

- Rada Európskej únie (2010): Aktívne starnutie – návrh záverov Rady. Dostupné na: <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/sk/10/st09/st09489.sk10.pdf>>, dňa 5. 10. 2011.
- RADVANSKÝ, M. – PÁLENÍK, V.(2010): The Slovakian longterm care system (online): contribution to WP1 of the ANCIEN project the 7 th FP health-2007-3.2.2 In ENEPRI research report (Brussels) (online). No. 86, p. 1 – 23.
- REIFNER, U. – CLERC-RENAUD, S. – PÉREZ-CARRILLO, E.F. – TIFFE, A. – KNOBLOCH, M. (2009): Study on Equity Release Schemes in the EU. Part I: General Report, January 2009.
- Richardson, J., Robertson, I. (1999): Aging and the Cost of health Services. Working Paper 90, Centre for Health Program Evaluation, Melbourne, Australia. Dostupné na: <<http://www.buseco.monash.edu.au/centres/che/pubs/wp90.pdf>>, dňa 8. 8. 2011.
- SLESNICK, D. – T., ULKER, A. (2005): The Consumption of the Elderly: The Evidence from the Consumer Expenditure Survey. Dostupné na: <http://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=ACE2005&paper_id=164>, dňa 2. 8. 2011.
- Slovenská informačná a marketingová spoločnosť (2010): Analýza teritoriálnej a tovarovej štruktúry slovenského exportu a importu. Dostupné na: <[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_DFC8562D804EBE2FC12577BB0032EE79_SK/\\$File/101013_Informacia_o_priebeznom_plneni_proexportnej_politiky_SR_na_roky_2007_2013_pr%C3%ADloha_september_2010.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_DFC8562D804EBE2FC12577BB0032EE79_SK/$File/101013_Informacia_o_priebeznom_plneni_proexportnej_politiky_SR_na_roky_2007_2013_pr%C3%ADloha_september_2010.pdf)>, dňa 6.10.2011.
- SMITH, J. (1999): Healthy Bodies Thick Wallets: The dual relationship between health and economic status. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 13, issue 2, pp. 145 – 166.
- STAUNER, G. (2008): The future of security systems and demographic change. In *European View*, volume 7, pp. 203 – 208.
- ŠPROCHA, B. (2010): Vývoj vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska. In: *Slovenská štatistika a demografia* 1/2010.
- The Bonn Declaration for the Silver Economy. Silver Economy as an opportunity for quality of life, economic growth and competitiveness in Europe (2005). Dostupné na: <http://www.silvereconomy-europe.org/events/2005/declaration_en.htm>, dňa 25. 7. 2011.
- UNECE Policy Brief on Aging No. 3: Older Persons as consumers, November 2009.
- VISTESEN, C. (2009): Ageing and Export Dependency. Working Paper 02-09. Copenhagen Business School.
- Výbor regiónov (2011): Stanovisko na tému „Európska platforma proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu“. Dostupné na: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:166:0018:0022:SK:PDF>>, dňa 5. 10. 2011.
- WEIL, D.N. (1994): The Saving of the Elderly in Mikro and Makro Data. *Quarterly Journal of Economics* 109, pp. 55 – 81.

YAO, Y. – YU, M. (2009): Labor, Demography and the export – oriented growth model in China. China Center for Economic Research. Peking University in China.

WHO (2002). Active Ageing – A Policy Framework, WHO, Geneva. Dostupné na:
<http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf>, dňa 22. 8. 2011.

INTERNETOVÉ LINKY:

<<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=502&langId=en>>

<<http://www.soprano-ip.org/ecportal.asp?id=227&nt=18&lang=1>>

<<http://www.silvereconomy-europe.org/news/index.htm>>

<http://www.dijtokyo.org/?page=project_detail.php&p_id=68>

<http://www.ict-ageing.eu/?page_id=244>

<<http://www.aer.eu/main-issues/health/active-and-healthy-ageing-innovation-partnership.html>>

<<http://www.robotics-platform.eu/cms/index.php>>

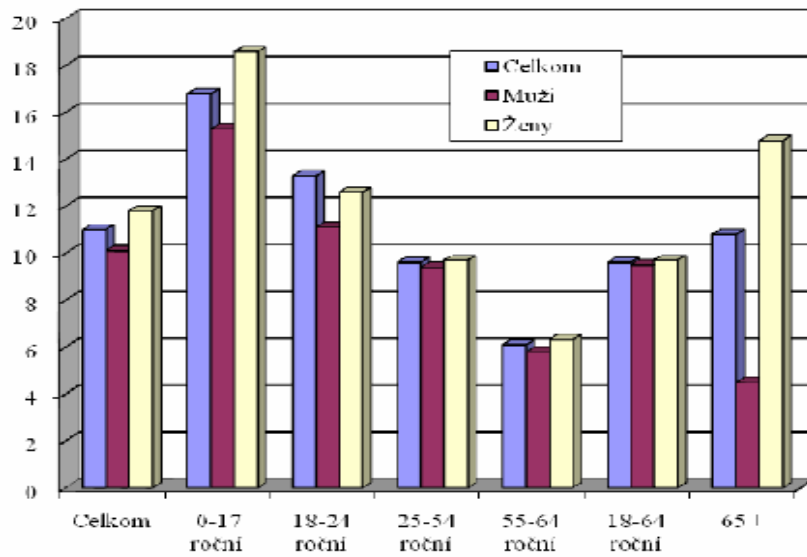
<<http://www.silvereconomy-europe.org>>

<<http://www.soprano-ip.org/ecportal.asp?id=273&nt=19&lang=1>>

<<http://agelab.mit.edu/>>

Príloha 1

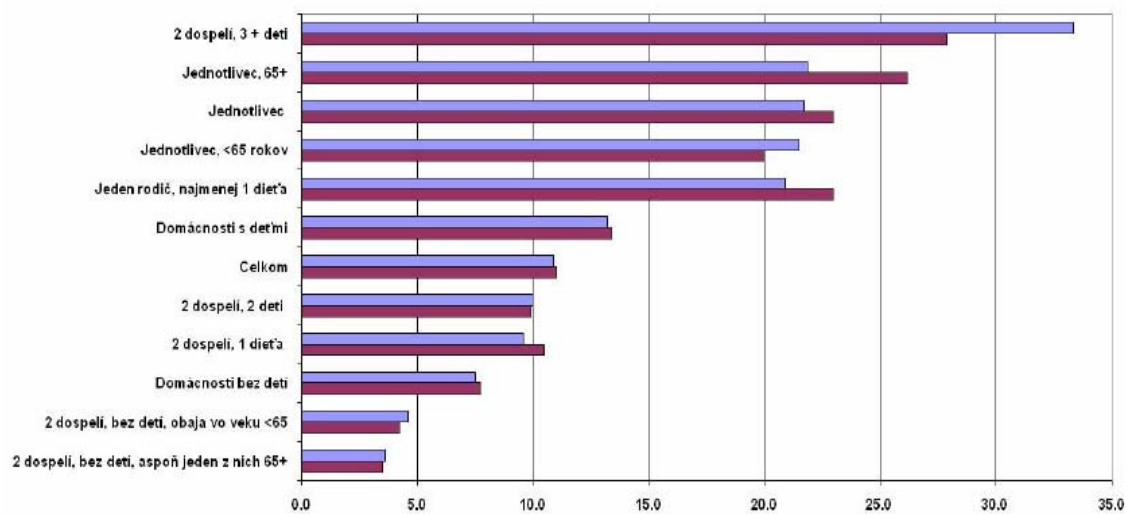
Miera rizika chudoby podľa vekovej štruktúry (2009)

Zdroj: Správa o situácii obyvateľstva SR za rok 2010.

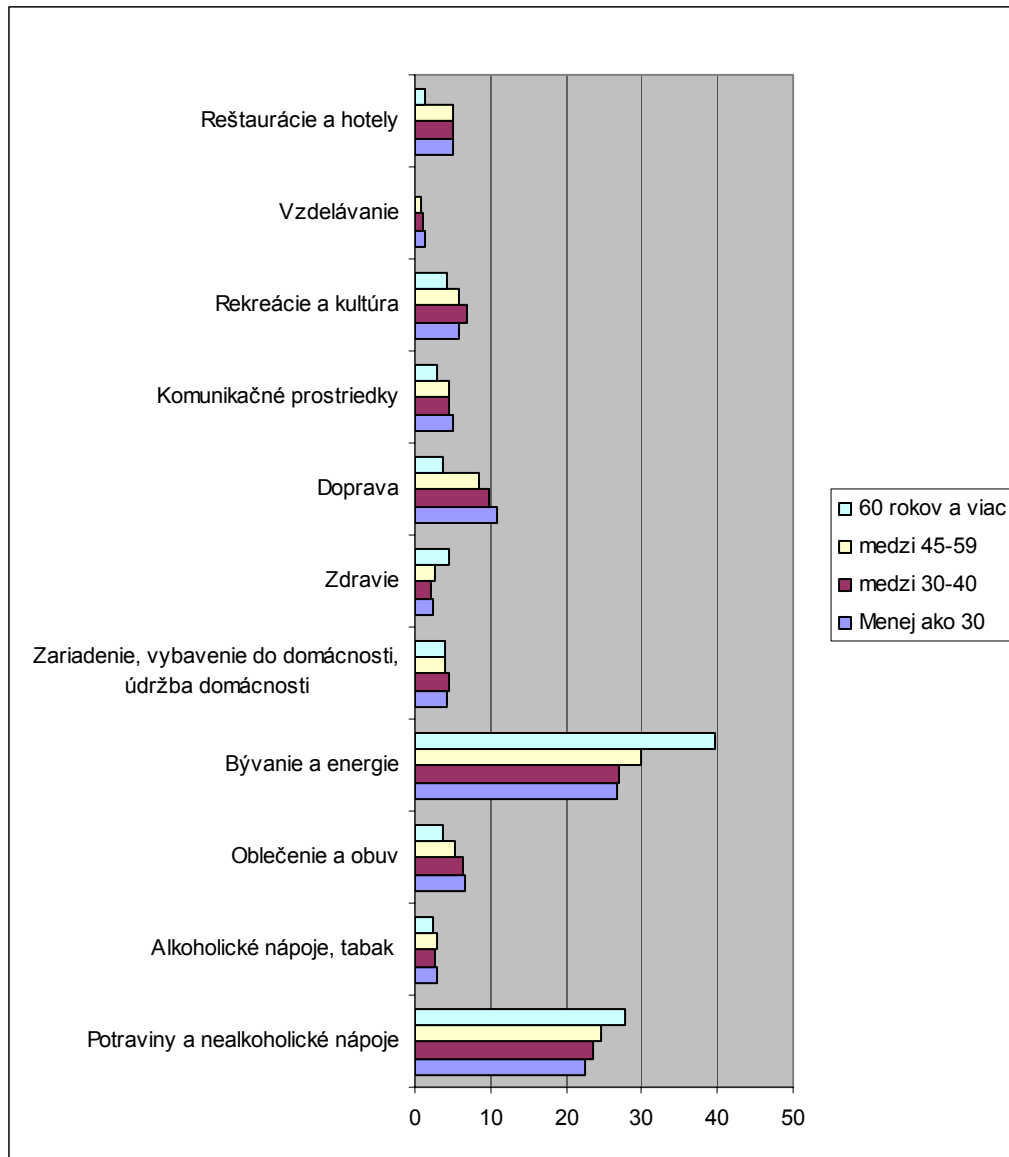
Príloha 2

Porovnanie miery rizika chudoby podľa typu domácností (2008 a 2009)

Zdroj: Správa o situácii obyvateľstva SR za rok 2010

Štruktúra výdavkov podľa veku na Slovensku (COICOP niv2/per 1000, 2005), uvedené ako % z celkových priemerných výdavkov domácnosti

Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie.

POJMOVÝ APARÁT:

Aktívne starnutie - Svetová zdravotnícka organizácia (WHO, 2002) definuje kvalitu života pri aktívnom starnutí ako proces vytvárania príležitostí a podmienok pre aktívne zachovanie zdravia, účasť na živote a dianí spoločnosti – zachovanie sociálnych vzťahov a dosiahnutie čo najvyššej úrovne nezávislosti a sebestačnosti jedinca.

Gerontotechnológia – znamená zlepšovanie každodenného bežného života starších ľudí pomocou technológií. Po prvýkrát toto spojenie dvoch slov gerontológia a technológia použil v roku 1989 Jan Graafmans (Fukuda, R., 2011).

Imputované nájomné – dôchodok, ktorý plynie vlastníkovi kapitálových statkov (domácnostiam) z užívania napríklad vlastného pozemku, bytu, domu. Prestavuje hodnotu služieb týchto kapitálových statkov, ktorú by ich užívatelia v prípade, že by ich nevlastnili.

Inteligentný dom v najširšom možnom zmysle slova je budova vybavená počítačovou a komunikačnou technikou, ktorá predvída a reaguje na potreby užívateľov s cieľom zvýšiť ich komfort, pohodlie, znížiť spotrebu energií, poskytnúť im bezpečie a zábavu pomocou riadenia všetkých technológií v dome, a ich interakciou s vonkajším svetom (Puškár, B., 2008). Inteligentný dom kontroluje a monitoruje základné služby, ktoré denne používame, najmä bezpečnosť, zdravie, ale aj používanie plynu, vody a elektriny. Poskytuje informácie pre rodinných príslušníkov, ale aj pre zodpovedné orgány ako polícia, zdravotná služba atď.

Telecare (starostlivosť na diaľku) – vzdialený monitoring a starostlivosť o pacientov v mimonemocničnom ošetrovaní, pričom je možná automatická reakcia v prípade rizikového stavu pacienta.

Telehealth (monitorovanie pacienta na diaľku) – pojem na označenie nových spôsobov, ktoré umožňujú pracovníkom v zdravotníctve zdieľať informácie, spolupracovať a poskytovať zdravotnícke služby pomocou škály informačných a komunikačných technológií.

Starnutie populácie – zmeny vo vekovej štruktúre, spôsobené zvyšovaním podielu starších ľudí v populácii (Jurčová, D., 2002).

Strieborná ekonomika – je adaptácia ekonomiky na budúce potreby rastúceho počtu starších ľudí. Tento fenomén vytvára nové trhové príležitosti (Deutsche Welle, 2005).

Záchovná hodnota – úroveň úhrnnej plodnosti alebo čistej miery reprodukcie, pri dosiahnutí ktorej je zabezpečená jednoduchá reprodukcia v populácii. Je daná takou úrovňou v plodnosti a úmrtnosti podľa veku, aby generácia v reprodukčnom veku zabezpečila svoju náhradu, t. j. hodnotu úhrnnej plodnosti 2, 1, alebo hodnotu čistej miery reprodukcie 1,0 (Jurčová, D., 2002).